

Quarterly Journal of Village and Space Sustainable Development

Autumn 2025, Vol.6, No.3, Serial Number 23, pp 85-112

<https://doi.org/10.22077/vssd.2024.7924.1265>

Evaluation of the Environmental Quality of Villages after the Implementation of the Rural Guide Plan (Case study: Villages in the Central District of Dargaz County)

Aliakbar Anabestani^{*1}, Behnaz Babaei

1. Professor in Department of Human Geography and Spatial Planning, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran.

2. Ph.D. Candidate, in Geography and Rural Planning, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran.

^{*}Corresponding author, Email: a_anabestani@sbu.ac.ir

Keywords:

Environmental quality,
Guidance plan, Rural
settlements, Dargaz
County.

1. Introduction

Smart villages are rural communities that actively respond to challenges and create new opportunities through innovative approaches. Over the years, various strategies have been proposed and implemented to address the issues faced by rural areas. One of the most prominent among these is the development of Rural Guide Plans, which aim to enhance the quality of rural physical and spatial structures, thereby improving socio-economic conditions and contributing to national rural development. The Rural Guide Plans represent the first comprehensive national initiative for the physical organization of rural areas, introduced in 1988. Their implementation in Khorasan Razavi Province began concurrently with other provinces across the country. However, similar to experiences elsewhere, these plans have encountered several challenges. Primarily focused on the physical and spatial aspects of rural settlements, a substantial portion of these plans has been executed nationwide. Essentially, Rural Guide Plans function as practical tools for rural development, providing a foundation for revitalization and guiding economic, socio-cultural, environmental, and physical dimensions of growth. In Dargaz County, the implementation of these plans began in 2014. Since then, numerous plans have been prepared for various rural areas across the county, covering approximately 70% of its villages. Given the extensive number of implemented plans, the size of the rural population, and census data from 2016 indicating that 44% of the county's population resides in villages, evaluating the performance and outcomes of these plans is critically important. The central research question of this study is: *To what extent have the Rural Guide Plans contributed to enhancing environmental quality in the rural areas of Dargaz County, and how effective have these plans been in achieving their objectives?*

2. Methodology

This study employs a descriptive-analytical research methodology. Data were collected through both library and field methods. Library research provided the necessary statistics, documents, and theoretical background, while field studies involved direct observation, surveys, questionnaire distribution, and interviews conducted among the study's statistical population. The research population comprised villages in Dargaz County where Rural Guide Plans had been fully implemented. Data analysis was carried out using statistical techniques such as

Received:

19/Jul/2024

Revised:

13/Sep/2024

Accepted:

20/Oct/2024

descriptive statistics, the T-test, and correlation analysis. Descriptive tables and charts were first used to examine the villages' physical-spatial indicators. Subsequently, a T-test assessed the impact of the plans on quality-of-life indicators, offering an overall evaluation of living conditions in villages with Rural Guide Plans within Dargaz's central district.

3. Findings

Survey responses were collected from 172 participants, of whom 72.6% (146 individuals) were male and the remainder female. In terms of marital status, 76% (157 individuals) were married. Regarding educational attainment, 54.3% (96 participants) held a bachelor's degree, 43 had a diploma, and 7% possessed postgraduate qualifications. To investigate the plans' impact on the environmental quality of the studied villages, a T-test was employed—an appropriate method for comparing the status of two dependent groups using interval data to assess changes before and after an intervention. The results showed that 123 participants reported an improvement in environmental quality following plan implementation, while 49 observed a decline. Statistical analysis ($z = -1.114$, $p = 0.111$) indicated a significant difference in environmental quality before and after the implementation of the plans. The T-test produced a T-value of 11.614 for environmental quality, signifying a strong and positive impact of the Rural Guide Plans from the villagers' perspective. Further analysis of physical-spatial indicators yielded the following T-values: 15.486 for physical indicators, 11.573 for functional indicators, 5.234 for environmental indicators, and 7.125 for aesthetic-perceptual indicators. Pearson's correlation test revealed significant positive relationships between all plan dimensions and environmental quality ($p < 0.01$), confirming that effective implementation of the plans substantially improved the quality of the rural living environment.

4. Discussion and Conclusion

Evaluating the environmental quality of villages after implementing the Rural Guide Plans in Dargaz County underscores their importance as both a social and environmental initiative. These plans, as components of local development and economic programs, contribute to achieving sustainable development goals and enhancing residents' quality of life. The findings correspond with earlier studies by Anabestani and Akbari (2012), Azizpour et al. (2012), Mohammadi et al. (2013), and others, reinforcing the positive role of Rural Guide Plans in improving living environments. Future assessments should also examine the plans' broader social and economic impacts, including income growth, employment generation, local economic development, support for local production, and the strengthening of social and cultural ties among villagers. Overall, a comprehensive evaluation of environmental quality following the implementation of Rural Guide Plans in Dargaz County highlights the need for an integrated analysis of their multifaceted impacts—on residents' lives, the environment, and the rural economy—to inform effective decision-making for the improvement and sustainability of rural living conditions.

How to cite this article:

Anabestani, A.A., & Babaei, B. (2025) Evaluation of the Environmental Quality of Villages after the Implementation of the Rural Guide Plan (Case study: Villages in the Central District of Dargaz County). *Village and Space Sustainable Development*, 6(3), 85-112. <https://doi.org/10.22077/vssd.2024.7924.1265>

Copyright: © 2025 by the authors. Licensee Quarterly Journal of Village and Space Sustainable Development. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

فصلنامه روستا و توسعه پایدار فضا

دوره ششم، شماره سوم، پیاپی بیست و سوم، پاییز ۱۴۰۴، شماره صفحه ۲۸-۱

<https://doi.org/10.22077/vssd.2024.7924.1265> doi

ارزیابی کیفیت محیطی روستاها پس از اجرای طرح هادی روستایی (مطالعه موردی: روستاهای بخش مرکزی شهرستان درگز)

علی اکبر عنابستانی^{۱*}، بهناز بابایی^۲

۱. استاد گروه جغرافیای انسانی و آمایش، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

۲. دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

* نویسنده مسئول، ایمیل: a_anabestani@sbu.ac.ir

چکیده:

پژوهش حاضر با هدف ارزیابی تأثیر طرح‌های توسعه‌ای بر کیفیت محیطی روستاهای بخش مرکزی شهرستان درگز، در قالب یک مطالعه توصیفی-تحلیلی طراحی و اجرا شده است. داده‌های مورد نیاز از طریق مشاهده میدانی، مصاحبه و پرسشنامه جمع‌آوری شد. حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران ۱۷۲ خانوار تعیین و انتخاب پاسخ‌دهندگان با روش نمونه‌گیری تصادفی ساده انجام گرفت. تحلیل داده‌ها با به‌کارگیری روش‌های آمار توصیفی و استنباطی و با استفاده از نرم‌افزارهای SPSS و ArcGIS صورت پذیرفت. یافته‌ها نشان داد که ۱۲۳ نفر از پاسخ‌دهندگان بهبود و ۴۹ نفر کاهش کیفیت محیطی را پس از اجرای طرح‌ها گزارش کرده‌اند. آزمون آماری تفاوت معناداری بین وضعیت کیفیت محیطی قبل و بعد از اجرای طرح‌ها را تأیید کرد ($p = 0.111$, $z = -1.114$). از میان روستاهای مورد مطالعه، روستای اوتان‌لو با کیفیت محیطی «بسیار مطلوب»، نمونه‌ای موفق از هم‌افزایی مدیریت دولتی و طراحی مهندسی است؛ به‌طوری‌که بافت کالبدی-فضایی منسجم، شبکه چهارراهی منظم، هماهنگی در ساخت‌وساز و به‌کارگیری مصالح باکیفیت در معابر، به‌طور چشمگیری به ارتقای کیفیت محیطی این روستا کمک کرده است. در مقابل، روستای سعدآباد با وجود اجرای طرح، به‌دلیل عدم رعایت ضوابط فنی، استفاده از مصالح نامناسب و ساختار فضایی نامنظم، شاهد کاهش کیفیت محیطی بوده است. این یافته‌ها برجستگی نقش برنامه‌ریزی دقیق، نظارت کیفی و طراحی فضایی هوشمند در موفقیت طرح‌های روستایی را آشکار می‌سازد.

واژگان کلیدی:

کیفیت محیطی، طرح هادی، سکونتگاه‌های روستایی، شهرستان درگز.

تاریخ ارسال:

۱۴۰۳/۰۴/۲۹

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۳/۰۶/۲۳

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۳/۰۷/۲۹

۱- مقدمه

رویکردهای گوناگونی برای حل مسائل و مشکلات موجود در روستاها مطرح و به کار گرفته شده‌است (قبرری و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۳۰). یکی از مهمترین شیوه‌ها و رویکردها، اجرای طرح‌های هادی روستایی بوده است. تهیه و اجرای طرح هادی روستایی با هدف ارتقای سطح کیفی ساختار کالبدی و فیزیکی مناطق روستایی و در نتیجه بهبود وضعیت اجتماعی- اقتصادی آنها و در نهایت دستیابی به توسعه روستایی کشور است (رضایی و صفا، ۱۳۹۲: ۵۰). بنا به نظر بسیاری از محققان و صاحب‌نظران، توسعه کالبدی- فیزیکی روستاها و امور زیربنایی، از حوزه‌های مهم و اساسی فعالیت در حیطه توسعه روستایی محسوب می‌شود (گیسون و همکاران^۱، ۲۰۱۰: ۲۳۸). توسعه روستایی به عنوان یکی از زمینه‌های بنیادی توسعه ملی است و از اهداف اصلی برنامه‌ریزی توسعه روستایی، فراهم ساختن امکانات و زیرساخت‌های فیزیکی مختلف و توسعه کالبدی- فضایی در روستاها می‌باشد (یانسوی^۲، ۲۰۰۷: ۵۶۴). لذا از بنیادی‌ترین برنامه‌های توسعه روستایی، تهیه و اجرای طرح‌های هادی روستایی است (بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، ۱۳۸۸: ۳۲).

یکی از مهم‌ترین عناصر ساختار توسعه سکونتگاه روستایی در جهت حمایت از فقیران روستایی و کاهش آسیب‌پذیری مناطق روستایی، توجه ویژه به ابعاد کالبدی فعالیت‌های اجتماعی، اقتصادی و محیطی انسان در مناطق یادشده است. عناصر کالبدی سکونتگاه‌های روستایی شامل مسکن، محیط امن، خدمات عمومی، خدمات زیربنایی و کاربردی اراضی می‌شود. این عناصر مادی و بهبود کیفیت محیطی انسان روستایی را مدنظر قرار می‌دهد (پور طاهری و همکاران ۱۳۹۰: ۲۲ به نقل از عنا‌بستانی، ۱۳۹۵: ۸۲). طرح‌های هادی پس از گذشت نزدیک به چهار دهه از تهیه و اجرای آن، ابتدا به شکل شبکه گذرگاهی و شبکه‌بندی شهرها و روستاها ارائه گردید. طرح‌های هادی شکل ساده و کوچک طرح‌های جامع تفصیلی، که امکان توسعه شهرهای کوچک را ممکن می‌کند ولی تنها با بسنده کردن به آن نمی‌توان روند توسعه را نظام بخشید (عنا‌بستانی و موسوی، ۱۳۹۶: ۵۷۲). امروزه توسعه به معنای ارتقای سطح و کیفیت محیطی و بهبود رفاه جامعه معطوف است و پایداری آن به استمرار این فرآیند در طول فصل‌های بشر اشاره دارد (عنا‌بستانی، ۱۳۹۵: ۸۳).

در زمینه ارتقا کیفیت محیطی در محیط‌های روستایی، برنامه‌ها و طرح‌های گوناگون در کشور اجرا شده است. طرح‌های هادی، به ساماندهی و اصلاح بافت موجود در سکونتگاه‌های روستایی می‌پردازد (عنا‌بستانی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۱۸). مهم‌ترین مشکلی که در این زمینه وجود دارد سکونتگاه‌های روستایی ایران در زمینه شاخص توسعه با مسائل و مشکلات ساختاری- کارکردی مواجه هستند. برخی از این مشکلات ناشی از فقر و توسعه‌نیافتگی سکونتگاه‌های روستایی است؛ و برخی نیز به مسائل و مشکلات محیطی برمی‌گردد. در این زمینه، با توجه به اینکه مکان‌یابی، تکوین و گسترش اکثر روستاها به صورت خودجوش بوده و عمدتاً بر اساس طرح و نقشه از پیش تعیین شده نبوده است بنابراین بافت‌های روستایی مسائل و مشکلات دارند (رضوانی، ۱۳۸۳: ۱۵۱ به نقل از ربیعی فر و پیربابایی، ۱۳۹۷: ۱۱۸).

رشد هدایت نشده فیزیکی روستاها به شکل‌گیری چشم‌انداز ناموزونی از عرصه‌های سکونتگاهی انجامیده است که فاقد روابط پیوندهای مناسب کالبدی- فضایی در درون مناطق روستایی است. فراموش کردن مدیریت کالبدی و فضایی و بی‌توجهی به نقش کانون‌های روستایی در تحولات اقتصادی و اجتماعی کشور منجر به تغییرات کالبدی و نیز درهم‌ریختگی فرهنگی و اجتماعی، به همراه ناتوانی در نقش‌پذیری مناسب فضایی و اقتصادی روستاهای کشور شده‌است (سعیدی، ۱۳۸۳: ۱۶). فراهم ساختن امکانات و زیرساخت‌های مختلف و بهسازی و توسعه سکونتگاه‌های روستایی، یکی از مؤلفه‌های مهم برنامه‌ریزی کیفیت محیطی بشمار می‌رود (لیو^۳، ۲۰۰۷: ۵۶۴ به نقل از ربیعی فر و پیربابایی، ۱۳۹۷: ۱۲۰).

¹ Gibson et al² Yansui³ Liu

بین تمامی طرح‌های توسعه فیزیکی، طرح‌های هادی روستایی ویژگی خاصی داشته و از همه جنبه دارای اهمیت است: نخست، با توجه به زمان آغاز این طرح‌ها، تهیه و اجرای آن‌ها بیش از ۲۰ سال سابقه دارد (کمتر طرحی در کشور وجود دارد که تهیه و اجرای آن، این مدت ادامه داشته باشد)؛ دوم، طرح‌های هادی محلی‌ترین و موردی‌ترین طرح‌هاست که مستقیماً با روستا و اجتماع روستایی ارتباط دارد (عنابستانی، ۱۳۹۵: ۸۳).

مهم‌ترین عناصر کالبدی مناسب و تأمین تسهیلات لازم زندگی متناسب با شرایط، از عوامل اصلی ماندگاری مجتمع‌های زیستی به‌ویژه در مناطق روستایی است. افزایش تدریجی نابرابری‌های شرایط زندگی بین نقاط شهری و روستایی از دهه ۱۳۶۰ به بعد جریان مهاجرت روستا به شهر را در کشور به وجود آورده است (عنابستانی ۱۳۹۲: ۱۴). تشدید این امر در دهه‌های بعد نگرانی‌های عمده‌ای را برای سازمان‌های ذیربط فراهم نمود به‌نحوی که تجلی آن را در خدمات‌رسانی قابل توجه در سال‌های پس از انقلاب اسلامی که منجر به برخورداری بخش عمده جمعیت روستایی کشور از تسهیلات خدمات عمومی نظیر راه، آبلوله‌کشی، برق، تلفن، خدمات بهداشتی و درمانی و غیره شده‌است. طرح‌های هادی به‌عنوان یک تغییر بیرونی وارد سیستم روستا می‌شود، بر ساختارهای روستا اثر می‌گذارد، این ساختارها شامل ابعاد چهارگانه فیزیکی - کالبدی، اقتصادی، اجتماعی، و زیست‌محیطی روستا است؛ طرح‌های هادی به‌موجب تغییر و تحول در ساختار فیزیکی - کالبدی بخشی از فرایند توسعه روستایی به‌شمار می‌رود. زیرا خطوط اصل این طرح در قالب تغییرات بیرونی یا کالبدی روستا خلاصه می‌گردد. بنابراین تنها در قالب این تغییرات نمی‌توان به توسعه دست‌یافت و تنها بهبود وضع موجود در ابعاد مختلف منجر می‌گردد. رویکرد توسعه فضایی - کالبدی روستا، رویکرد غالب در برنامه‌های اول و دوم توسعه بود و این رویکرد ساخت فیزیکی - کالبدی روستاها را متناسب با شرایط تحول و توسعه جامعه روستایی نمی‌داند و لازمه تحول و توسعه روستایی را تحول در ساختار کالبدی و فیزیکی آن می‌داند. بدین‌صورت در این مقطع حرکت‌های اولیه در خصوص تهیه و اجرای طرح‌های کالبدی، طرح‌های هادی یا بهسازی روستاها که هدف آن توزیع بهینه خدمات و نیز ایجاد کالبدی مناسب به‌منظور فراهم کردن بستری برای بهبود جریان توسعه اقتصادی - اجتماعی در روستا بود، به‌صورت جدی‌تر موردتوجه قرار گرفت (عنابستانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۴). امروزه طرح‌های هادی رابطه تنگاتنگی با فرآیندهای ساختاری نظیر فرآیند اجتماعی - اقتصادی، کالبدی و زیست‌محیطی دارد. یکی از راه‌حل‌های برنامه‌ریزان در این زمینه، اجرای طرح‌های توسعه اقتصادی، کالبدی ازجمله طرح‌های روستایی است. این طرح به‌عنوان محلی‌ترین و موردی‌ترین طرح است که مستقیماً با روستا و اجتماع روستایی ارتباط دارد، باهدف ارتقای سطح کالبدی به اجرا درآمده است. طرح‌های هادی هر ده سال با توجه به جهت جدید بازنگری می‌شود. برای بهبود عملکرد طرح‌های هادی روستایی، بازنگری در تدوین قوانین، بازنگری در مکان‌یابی بهینه کاربری‌های بهداشتی، اداری و فرهنگی و توجه هرچه بیشتر به وضعیت شبکه معابر روستایی انجام می‌شود (رحیمی پور، ۱۳۹۱: ۲۱). همه طرح‌های اجراشده نیز موفق نبوده و با توجه به اجرای طرح‌های هادی در جهت ارتقا سطح زندگی روستاییان، مسائل و مشکلات ناشی از نبود زیرساخت‌های کلی برنامه‌ریزی روستایی باعث شده تا این طرح‌ها به اهداف تبعی خود نرسد (پاپلی یزدی و ابراهیمی، ۱۳۸۶: ۲۱۶).

طرح‌های هادی روستایی اولین تلاش سازمان یافته و فراگیر ملی برای ساماندهی کالبدی روستا کشور است که ۱۳۶۷ تاکنون به اجرا گذاشته شده‌است. اجرای طرح‌های روستایی در استان خراسان رضوی نیز هم‌زمان با سایر استان‌ها در سطح کشور آغاز شد. طی این مدت تعداد زیادی از این طرح‌ها برای مناطق روستایی مختلف استان تهیه و برخی از آن‌ها نیز به مرحله اجرا درآمده است. این طرح‌ها نیز همانند سایر طرح‌های اجراشده در دیگر نقاط کشور با مشکلاتی رو به رو هستند. طرح‌های روستایی ماهیت کالبدی و فیزیکی روستا را موردتوجه قرار می‌دهد. درواقع طرح‌های روستایی ازجمله طرح‌های کاربردی در زمینه برنامه‌ریزی توسعه روستا و فراهم کردن بستر تجدید حیات و هدایت از نظر ابعاد اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی، محیطی، فیزیکی است. از جمله اثرات اجرای طرح‌ها بر کیفیت محیطی روستاهای بخش مرکزی

شهرستان درگز می‌توان گفت که پیش از اجرای طرح‌ها، مشکلات متعددی در سیمای کالبدی و محیطی روستاها وجود داشت؛ از جمله خاکی بودن خیابان‌های داخلی، نبود پیاده‌رو، و پراکندگی و بی‌نظمی کاربری‌ها. در بررسی وضعیت پیش از اجرای طرح‌ها مشاهده شد که در بسیاری از روستاها، فعالیت‌های دامداری در مجاورت با کاربری مسکونی قرار داشت، عرض خیابان‌ها متناسب با حجم تردد وسایل نقلیه نبود و زهکشی آب‌های سطحی در برخی روستاها از طریق جوی‌های خیابانی انجام می‌شد.

اما پس از اجرای طرح‌های عمرانی و کالبدی، تغییرات قابل توجهی در وضعیت محیطی روستاها پدید آمد و بهبود نسبی در کیفیت محیطی مشاهده شد. از جمله آثار مثبت این طرح‌ها می‌توان به افزایش عرض خیابان‌ها و تسهیل تردد خودروها، بهبود وضعیت پاکیزگی روستا، ساماندهی میادین اصلی، نصب سطل‌های زباله، ایجاد فضاهای بازی برای کودکان و مرمت بافت فرسوده روستاها اشاره کرد. در نتیجه، خانه‌های روستایی که پیش از این دچار آسیب دیدگی و نبود استحکام بودند، اکنون وضعیت مطلوب‌تری یافته‌اند.

یکی از مهم‌ترین پیش‌نیازهای عمران و توسعه روستایی، تعیین نظام خدمات‌رسانی کارآمد به سکونتگاه‌های روستایی است. چالش اصلی روستاهای مورد مطالعه نیز در همین زمینه قرار دارد؛ به گونه‌ای که ساکنان باید بتوانند ارتباط مؤثرتری با مراکز جمعیتی برقرار کرده و به خدماتی که به دلیل پایین بودن آستانه جمعیتی در داخل روستاها فراهم نیست، دسترسی پیدا کنند.

به منظور تعیین حوزه نفوذ روستاهای مطالعه‌شده، مطابق با شرح خدمات بنیاد مسکن، ابتدا به طرح‌های بالادست از جمله طرح جامع شهرستان و نظام خدمات‌رسانی سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی مراجعه شده‌است. در این میان، خدماتی که دارای عملکرد نقطه‌ای و پراکندگی زیاد در سطح منطقه هستند، از ارزش کمتری برخوردارند؛ در حالی که خدمات محدودتر اما دارای عملکرد فضایی گسترده‌تر، ارزش بیشتری دارند. بنابراین، برای دسترسی مناسب روستاها به این خدمات، ایجاد و تجهیز مسیرهای ارتباطی مناسب بین سکونتگاه‌ها ضروری است.

اجرای طرح‌های عمرانی در شهرستان درگز از سال ۱۳۹۳ آغاز شده و طی این مدت، طرح‌های متعددی برای مناطق روستایی مختلف شهرستان تهیه و اجرا شده‌است. به طور کلی، در حدود ۷۰ درصد از روستاهای شهرستان درگز طرح‌های هادی و بهسازی تهیه شده‌است. بر اساس نتایج سرشماری سال ۱۳۹۵، ۴۴ درصد جمعیت شهرستان درگز در مناطق روستایی ساکن‌اند. از سوی دیگر، با توجه به افزایش روزافزون نیازها و انتظارات جامعه روستایی، ارزیابی عملکرد طرح‌های اجراشده و بررسی دستاوردهای آن‌ها برای بهبود وضعیت سکونت و محیط زیست روستایی ضرورتی انکارناپذیر دارد. در نتیجه با توجه به مطالب یادشده، مسئله اصلی پژوهش حاضر بررسی نحوه تحقق کیفیت محیطی در مناطق روستایی شهرستان درگز است و در این میان، پرسش اساسی آن است که طرح هادی روستایی تا چه اندازه توانسته در ارتقای کیفیت محیطی این مناطق مؤثر واقع شود.

۲- بنیان نظریه‌ای

کیفیت محیطی مفهومی ترکیبی از ادراکات ذهنی، ویژگی‌ها و ارزش‌هایی است که در میان افراد، گروه‌ها و جوامع تفاوت دارد (پورتئوس^۱، ۱۹۷۱). در مناطق روستایی، کیفیت محیطی علاوه بر جنبه کالبدی، با کیفیت زندگی روستاییان و مطلوبیت محیط زندگی آنان ارتباط مستقیم دارد. بر این اساس، رویکرد توسعه فضایی کالبدی روستا، به عنوان رویکرد غالب در برنامه‌های توسعه کشور پس از انقلاب اسلامی شناخته می‌شود. این رویکرد، ساخت فیزیکی و کالبدی روستاها را

¹ Porteous

متناسب با تحولات اجتماعی و اقتصادی جامعه روستایی نمی‌داند و معتقد است که تحول در ساختار کالبدی و فیزیکی روستاها لازمه توسعه روستایی است (جمعه‌پور، ۱۳۸۴: ۱۵۸)، امری که در ایران از طریق اجرای طرح‌های مختلف روستایی پیگیری شده‌است.

پایین‌بودن سطح کیفیت محیطی در نواحی روستایی و در نتیجه مهاجرت گسترده روستاییان به شهرها، موجب بروز مسائل و مشکلات اجتماعی، اقتصادی و محیط‌زیستی در هر دو عرصه روستا و شهر گردیده‌است. اگر کیفیت محیطی از نظر مسکن، آموزش، سلامت، ارتباطات، اشتغال و درآمد در سطح پایین قرار گیرد، زمینه‌ساز ایجاد فقر روستایی می‌شود (عنابستانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۸۰). از این رو، شناخت، سنجش و ارتقای کیفیت محیطی همواره از اهداف اصلی پژوهشگران، برنامه‌ریزان و نهادهای دولتی بوده است. این موضوع، عرصه‌ای میان‌رشته‌ای به‌شمار می‌رود و توجه رشته‌هایی چون روان‌شناسی، اقتصاد، پزشکی، علوم محیطی، جامعه‌شناسی و جغرافیا را جلب کرده است (رضوانی و همکاران، ۱۳۸۸: ۲). کیفیت، مفهومی پیچیده و چندبعدی است که تحت‌تأثیر زمان، امکانات، ارزش‌های فردی و اجتماعی قرار دارد و از همین رو تعاریف آن نزد افراد و جوامع گوناگون متفاوت است. برخی از پژوهشگران کیفیت را به‌عنوان قابلیت زیست‌پذیری یک ناحیه، برخی به‌منزله شاخصی از جذابیت مکان و گروهی دیگر آن را مترادف با رفاه عمومی، بهزیستی، رضایت‌مندی و شادکامی اجتماعی دانسته‌اند (بلوم^۱ و همکاران، ۲۰۰۱).

خدمات در یک روستا تأثیر مستقیم بر کیفیت محیطی زندگی ساکنان دارند. صرفِ برخورداری از خدماتی مانند آب و برق، الزاماً به معنی کیفیت بالایی محیط نیست؛ بلکه کیفیت وابسته به عملکرد، کارایی و قابلیت‌های واقعی خدمات است. مجموعه‌ای از شرایط لازم برای زندگی مطلوب، از جمله سلامت، آموزش، تغذیه و رفاه اجتماعی باید فراهم باشد تا کیفیت محیطی ارتقا یابد. در این راستا، قابلیت‌ها به‌عنوان فرصت‌هایی برای دستیابی به آنچه افراد می‌خواهند مطرح می‌شوند (پلی و منون^۲، ۲۰۰۸: ۲۸۹).

نظر به اینکه بخش قابل‌توجهی از جمعیت کشور در روستاها ساکن هستند، طرح‌های روستایی با هدف بهبود وضعیت اجتماعی، اقتصادی و کالبدی سکونتگاه‌های روستایی به اجرا درآمده‌اند. پرسش اساسی این است که اجرای این طرح‌ها چه نتایج و پیامدهایی در پی داشته است؟ زیرا بدون پیشرفت روستاها و روستاییان، دستیابی به توسعه ملی ممکن نیست (ریاحی و همکاران، ۱۳۹۶: ۷۶).

ارزیابی طرح‌ها برای اعمال اصلاحات لازم در طول اجرا، تعیین پیامدهای اقتصادی اجتماعی، و استخراج رهنمودهایی برای پروژه‌های مشابه و آینده ضرورت دارد. این ارزیابی‌ها باید نه‌تنها در حین اجرای طرح‌ها، بلکه پس از پایان آن‌ها نیز صورت گیرد؛ چراکه ارزیابی فرآیندی بنیادین در برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری است. نتایج آن می‌تواند به‌عنوان ابزار طراحی و بهبود روند برنامه‌ریزی مورد استفاده قرار گیرد. هرچند این طرح‌ها در بهبود نسبی رفاه روستاییان مؤثر بوده‌اند، اما در ساماندهی کامل و پایدار فضای روستایی موفقیت قابل‌توجهی نداشته‌اند؛ از این رو ارزشیابی دقیق عملکردشان ضروری است (طاهری، ۱۳۹۸: ۴۵).

طرح‌های هادی روستایی با هدف ارتقای کیفیت زندگی روستاییان و ساماندهی کالبدی سکونتگاه‌ها در دستور کار بنیاد مسکن انقلاب اسلامی قرار گرفتند (عزیزپور و همکاران، ۱۳۹۰: ۸۳). با وجود این، پایین‌بودن کیفیت محیطی در بسیاری از نواحی روستایی همچنان موضوعی اساسی است که مهاجرت، رکود اقتصادی و افت کیفیت زیست‌محیطی را در پی دارد (رضوانی و همکاران، ۱۳۸۸: ۳۴). بهبود کیفیت محیطی، در حقیقت معادل ارتقای سطح کیفیت زندگی است و هرگونه اقدام در جهت توسعه روستا، در نهایت باید به بهبود این کیفیت منجر شود (رضوانی، ۱۳۸۳: ۱۵۱).

^۱ Bloom

^۲ Epley & Menon

با توجه به وابستگی شدید کیفیت محیطی زندگی مردم در مناطق روستایی به عوامل گوناگون، کوچکی مقیاس سکونتگاه‌ها، تراکم پایین جمعیت، کاهش اشتغال و درآمد در بخش کشاورزی، فاصله زیاد از مراکز شهری و ضعف شبکه‌های حمل‌ونقل و ارتباطی از جمله عواملی هستند که اجرای سیاست‌های ارتقای کیفیت محیطی را در این نواحی دشوار می‌سازند (سجاسی قیداری، ۱۳۹۵: ۱۵۴).

طرح‌های روستایی به‌عنوان متغیرهایی بیرونی وارد محیط روستا شده و بر ساختارهای اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و زیست‌محیطی آن اثر می‌گذارند. این طرح‌ها با ایجاد نظم و شکل‌دهی به فضاهای روستایی، زمینه‌ساز دستیابی به شرایط مطلوب‌تر زندگی می‌شوند (عناستانی و حاجی‌پور، ۱۳۹۴: ۱۴).

کیفیت محیطی از جمله مؤلفه‌هایی است که هم در پژوهش‌های روان‌شناختی و هم در مطالعات اکولوژیکی و جغرافیایی مورد توجه قرار گرفته است. این مفهوم به ارزیابی و بهبود محیط‌های سکونت‌ی انسان معطوف است. جغرافی‌دانان همواره ارتقای کیفیت زندگی انسان را هدف غایی علم جغرافیا دانسته‌اند و در تمامی تعاریف این علم از گذشته تا امروز، بر رابطه متقابل انسان و محیط تأکید شده است. آنان در پی آن بوده‌اند که این رابطه را در جهت بهزیستی انسان بهینه‌سازی کنند.

در نتیجه، کیفیت محیطی در نواحی روستایی یکی از مؤلفه‌های کلیدی در توسعه روستایی است. ارتقای آن مستلزم شناخت دقیق وضعیت موجود است تا بتوان با بررسی ابعاد گوناگون، برنامه‌ریزی مؤثر برای تحقق توسعه پایدار روستایی انجام داد. در این راستا، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی ضمن تمرکز بر تأمین مسکن محرومان و به‌ویژه روستاییان، به تهیه و اجرای طرح‌های روستایی همت گماشت. این نهاد با تأکید بر رویکرد توسعه همه‌جانبه، اجرای پروژه‌های عمرانی متعددی را با هدف ارتقای کیفی ساختار کالبدی روستاها در دستور کار قرار داد. اجرای این طرح‌ها به‌منزله نوعی مداخله فیزیکی در بافت روستاها، موجب تغییر و تحول در جنبه‌های زیست‌محیطی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و نهادی سکونتگاه‌های روستایی شده است.

امروزه، یکی از مهم‌ترین عناصر ساختاری در توسعه سکونتگاه‌های روستایی، توجه به ابعاد کالبدی، اجتماعی، اقتصادی و محیطی زندگی انسان روستایی است، چراکه همین عناصر نقش مؤثری در حمایت از جامعه هدف و کاهش آسیب‌پذیری آن‌ها دارند (سلطانی و دارابی، ۱۳۹۵).

ابعاد مؤثر در کیفیت محیطی روستاها و نتایج مطالعات مرتبط با طرح‌های هادی

۱. بعد کالبدی - فیزیکی: این بعد بیانگر آن است که کالبد روستاها همچنان به‌عنوان محیط‌هایی آسیب‌پذیر در برابر پدیده‌های طبیعی مانند سیل، زلزله و سایر مخاطرات طبیعی مطرح بوده و یکی از دغدغه‌های اساسی برنامه‌ریزان روستایی محسوب می‌شود. از سوی دیگر، روستاییان نیز همواره در پی دستیابی به خدمات زیرساختی از طریق اجرای طرح‌های هادی روستایی هستند تا از این طریق بتوانند کیفیت محیط زندگی و سطح رضایت‌مندی سکونت خود را ارتقا دهند.

۲. بعد محیطی: جنبه محیطی کیفیت زندگی، بستری را شامل می‌شود که دربرگیرنده‌ی منابع طبیعی، ظرفیت دفع زباله‌های روستایی و تعامل انسان با محیط طبیعی است. در صورت اختلال در عملکرد هر یک از مؤلفه‌های مذکور، سکونتگاه‌های انسانی ممکن است به‌سرعت دچار اضمحلال شوند. پیامدهای چنین اختلالی شامل کاهش جمعیت، گسترش فقر، بروز تعارضات اجتماعی و افزایش معضلات بهداشتی و زیست‌محیطی خواهد بود. وابستگی شدید زندگی روستایی به محیط طبیعی موجب شده است که عواملی همچون کوچکی مقیاس و تراکم پایین سکونتگاه‌ها، افت اشتغال و درآمد در بخش کشاورزی، فاصله زیاد از مراکز شهری و ضعف شبکه‌های ارتباطی و حمل‌ونقل، اجرای سیاست‌های ارتقای کیفیت محیطی در روستاها را با پیچیدگی‌های زیادی مواجه سازد.

۳. بعد اقتصادی: این بعد نقش اساسی در تأمین اشتغال، درآمد و رفاه عمومی دارد و مستقیماً بر سلامت مردم از طریق تأمین نیازهایی چون خوراک، پوشاک و مسکن و همچنین بر نیازهای سطوح بالاتر نظیر آموزش، بهداشت و تفریح اثرگذار است. با این حال، استفاده اقتصادی از منابع طبیعی باید به گونه‌ای باشد که تضمین‌کننده پایداری و تداوم منابع برای نسل حاضر و آینده باشد.

۴. بعد اجتماعی: بعد اجتماعی با مفهوم عدالت و برابری اجتماعی پیوند دارد و به نحوه توزیع عادلانه منابع اقتصادی و زیست‌محیطی میان حکومت و شهروندان تأکید می‌کند. آزادی‌های فردی، فرصت‌های برابر و مشارکت اجتماعی از مؤلفه‌های اصلی تحقق رفاه اجتماعی هستند. بی‌توجهی به این مؤلفه‌ها موجب تغییرات نامتجانس کالبدی، ناهمگونی فرهنگی و اجتماعی، و کاهش کارکرد مناسب فضایی سکونتگاه‌های روستایی می‌شود (سعیدی، ۱۳۸۳: ۱۶).

در مورد اثرات اجرای طرح‌های روستایی بر بهبود کیفیت محیطی روستایی، بررسی‌های متعددی صورت گرفته است. علاوه بر این در پژوهش حاضر به دنبال بررسی ارزیابی کیفیت محیطی روستاها پس از اجرای طرح‌های روستایی است. شمعی و همکاران (۱۳۹۳)، یافته‌های این پژوهش، که شاخص محیط‌زیست روستای شما آرامستان، دفع زباله، فاضلاب، فضای سبز و جمع‌آوری آب‌های سطحی مورد توجه قرار نگرفته است. از بعد اجتماعی شاخص میزان مهاجرت و مشارکت و از بعد اقتصادی شاخص سرمایه‌گذاری و اشتغال در وضعیت مطلوبی قرار دارند. عنابستانی و همکاران (۱۳۹۵) در این پژوهش ارتباط معنی دار و قوی با ضریب ۷۵٫۰ درصد بین اجرای طرح‌های روستایی و بعد عینی کیفیت زندگی وجود دارد، به نحوی که ابعاد طرح‌های روستایی ۵۷ درصد تغییرات متغیر وابسته را تبیین می‌نماید. در توزیع فضایی رابطه بین اجرای طرح‌های و کیفیت عینی زندگی در هشت روستا، همبستگی مستقیم و کاملی وجود دارد. بهرامی (۱۳۹۶)، نتایج این پژوهش این را نشان می‌دهد که اجرای طرح‌های به لحاظ کالبدی در راستای بهبود وضعیت شبکه معابر، بهبود آلودگی ناشی از گردوغبار محلی، بهداشت روستا و وضعیت دفع زباله نسبت موفق عمل کرده اما از نظر فضایی ضریب دسترسی به خدمات رو بنایی، خدمات ورزشی، تفریحی، نوسازی مسکن ناموفق عمل کرده است. برای بهبود عملکرد طرح‌های بازنگری در تدوین طرح‌های، بازنگری در تدوین قوانین، هماهنگی و جلب مشارکت نهادهای مرتبط با روستا و تخصیص اعتبارات لازم برای اجرای طرح ضروری به نظر می‌رسد. عزیزپور و همکاران (۱۳۹۰)، معتقدند که اجرای این طرح بر توسعه اشتغال، تأثیر نسبت مطلوب و بر میزان سرمایه‌گذاری، میزان درآمد روستاییان و بهره‌برداری از زمین تأثیر مطلوب داشته است.

توکلی و رزلانسری (۱۳۹۷)، معتقدند که طرح‌های روستایی، به عنوان نخستین تلاش سازمان یافته و فراگیر ملی برای ساماندهی فضایی روستاهای کشور، مهم‌ترین ابزار مدیریت توسعه روستایی محسوب می‌شود. نتایج به دست آمده از پژوهش بیانگر این است که میانگین‌های مربوط به دو بعد (کالبدی و اجتماعی) عملکرد بهتری نسبت به دو بعد اقتصادی و محیطی داشته است. پژوهش عزیزی و ریاحی (۱۳۹۸)، نشان می‌دهد، که نه تنها زمینه‌های شناخت بهتر نیازها، افزایش حس پاسخگویی و شکوفا کردن توانمندی‌های مجریان را فراهم می‌کند بلکه بستر مناسبی را برای تصمیم سازی و تصمیم‌گیری‌های منطقی و علمی ایجاد می‌نماید که اختلاف معناداری بین سطح اثرات طرح‌های در مؤلفه‌های مختلف وجود دارد. در این راستا، بیشترین میزان اثرات این طرح در مؤلفه اشتغال روی داده است و در سایر مؤلفه‌ها، یعنی درآمد و سرمایه‌گذاری توفیق چندانی در محیط‌های روستایی حاصل نشده است. ملکی و همکاران (۱۳۹۸)، نشان دادند که روستای می‌داوود از نظر بعد زیست محیطی روستا در زمینه بهبود کیفیت زندگی دارای ارتباط معناداری هست یعنی طرح‌های در زمینه وضعیت کاربری اراضی باعث بهبود وضعیت کیفیت زندگی در روستای می‌داوود شده است. حیدری و حضرتی (۱۳۹۸)، معتقدند که هدف بهبود و توسعه شاخص‌های اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و محیطی-کالبدی در هر روستا تشکیل می‌شود. یک بیشترین تأثیر و رضایت‌مندی را در اجرای طرح‌های داشته است. در این زمینه برای موفقیت دهیاران در اجرای طرح‌های، تا سپس دهیاری‌های مستقل، آموزش دهیاران، و توسعه همکاری دهیار با سازمان‌ها و مشاوران و

پیمانکاران ضروری است. نتایج پژوهش مولائی هشبجین و فروتن پیش‌بیجاری. (۱۴۰۰). نشان‌می‌دهد که بر اساس رتبه بندی حوزه‌های مدیریت پروژه اجرای طرح‌های هادی روستایی در غرب گیلان و الویت بندی آن‌ها نشان‌می‌دهد که تغییر مدیریت کیفیت پروژه با امتیاز نهایی ۲۰۴ رتبه اول و مدیریت تدارکات پروژه با امتیاز نهایی ۴۰۲ دارای رتبه آخر بوده است که وضعیت مدیریتی تهیه، تدوین و اجرای طرح‌های هادی روستایی را نشان‌می‌دهد. بر اساس یافته‌های تحقیق یاسوری و همکاران (۱۴۰۰) ارتباط مستقیم و مثبت (۰/۷۰۸) بین اجرای طرح هادی روستایی و تحقق رضایت‌مندی روستاییان از محیط روستا برقرار است. بر مبنای نتایج پژوهش ذوالفقاری و صیدیایی (۱۴۰۱)، مهم‌ترین آسیب‌های ساختاری طرح هادی در سه مضمون فراگیر «آسیب‌های برون‌سازمانی»، «فنی‌اجرایی» و «مدیریتی» دسته‌بندی می‌شود. نتایج پژوهش عناستانی و همکاران (۲۰۲۲) نشان‌می‌دهد که چالش‌های متعددی در فرایندهای تهیه (شرح خدمات، مشارکت، چالش‌های سازمانی و دستگاه‌ها و ویژگی‌های مشاوران)، تصویب (نظرات و اولویت‌های مردم، مشارکت، ویژگی‌های دهیار و چالش‌های سازمانی و دستگاه‌ها) و اجرای (مشارکت و ضوابط و مقررات) طرح‌های هادی روستایی در ایران وجود دارد.

کولودینسکی^۱ (۲۰۱۳) با مدل سازی اثرات حرکتی بر کیفیت زندگی در نواحی روستایی نیوانگند بدین نتایج رسیده‌اند که وجود تقاضای سفر بدون سرویس دهی به‌طور قابل توجهی کیفیت زندگی را کاهش می‌دهد، در حالی که بر تعداد پیش بینی (محاسبه شده) سفرهای انجام شده هیچ تأثیری ندارد. کلس^۲ (۲۰۱۲) نیز با بررسی ارتباط و محیط دریافتی است که ارتباط زندگی و محیط به یک موضوع مهم برای مطالعه در چند دهه گذشته تبدیل شده‌است. سازمان‌های متعددی تا حد زیادی به پیشرفت تفکر سیستمی کمک کرده است که این هم پدیده کیفیت زندگی را به‌طور مستمر در دستور کار نگه‌داشته است. سوهارتونو^۳ (۲۰۱۹) نیروی انسانی که به‌عنوان مسئول اداره امور روستاها به‌کار گرفته می‌شود، هنوز از نظر تجربه، دانش و مهارت‌های مدیریت و بودجه‌ریزی در سطح مطلوبی قرار ندارد. نبود آگاهی کافی مسئولان روستا در زمینه تهیه و تخصیص بودجه و برنامه‌ریزی توسعه روستایی، تأثیری مستقیم بر میزان موفقیت طرح‌ها و نحوه اجرای آن‌ها دارد. از آنجا که نظام مدیریت و توسعه روستا تا حد زیادی به عملکرد و تصمیم‌گیری مسئولان محلی وابسته است، ناتوانی آن‌ها در مدیریت صحیح، به ضعف در اداره منابع، ساماندهی خدمات و بهره‌برداری از ظرفیت‌های اقتصادی و تولیدی روستا منجر می‌شود.

ادراک افراد از کیفیت محیطی معمولاً متفاوت است، زیرا این مفهوم ماهیتی ذهنی و چندبعدی دارد و تحت تأثیر عوامل روان‌شناختی، فرهنگی و اجتماعی شکل می‌گیرد. کیفیت محیطی درواقع نوعی ارزیابی ذهنی از ویژگی‌ها و ارزش‌های محیط زندگی است که هر فرد بر اساس تجربه، فرهنگ، و شرایط اجتماعی خود انجام می‌دهد. از این‌رو، کیفیت زندگی انسان‌ها پدیده‌ای پیچیده و چندسطحی است که پیوندهای نزدیکی با جنبه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و کالبدی دارد. درک افراد از نیازهای اساسی زندگی نیز یکسان نیست، زیرا این درک تحت تأثیر متغیرهایی نظیر زمینه‌های فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی، و فیزیکی محیط قرار دارد. افزون بر این، تغییرات زمانی و تمایز میان نیازهای کوتاه‌مدت و بلندمدت نیز در شکل‌گیری این برداشت مؤثرند. به‌طور کلی، کیفیت زندگی به میزان تحقق نیازهای اساسی افراد وابسته است؛ هرچه این نیازها به شکل مطلوب‌تری تأمین شوند، سطح کیفیت محیطی نیز افزایش می‌یابد. رابطه میان کیفیت محیطی و کیفیت زندگی انسان با توجه به وضعیت ساختمان‌ها، تأسیسات و زیرساخت‌های خدماتی، موقعیت مکانی، وضعیت دسترسی‌ها و درجه آسایش فیزیکی محیط قابل تشخیص است. در مقابل، کیفیت زندگی بیشتر از طریق ابعاد اجتماعی، اقتصادی، آموزشی و بهداشتی ارزیابی می‌شود. یافته‌ها نشان‌می‌دهد که ضعف کالبدی یا فیزیکی محیط لزوماً به معنای

¹ Kolodinsky

² Keles

³ Suhartono

پایین بودن کیفیت زندگی نیست؛ زیرا حتی در محیط‌هایی با شرایط فیزیکی نامطلوب، روابط اجتماعی خویشاوندی و پیوندهای همبستگی محلی می‌توانند نقش مؤثری در افزایش رضایت‌مندی و ارتقای کیفیت زندگی ایفا کنند (کادیانتو^۱ و همکاران، ۲۰۲۰: ۴۵).

ارتقای کیفیت زندگی اجتماعی در جوامع روستایی از مسیر توسعه‌ی پایدار و متوازن امکان‌پذیر است. در این راستا، ایجاد روستاهای سبز و هوشمند می‌تواند به‌عنوان راهکاری مؤثر برای بهبود شرایط زیست‌محیطی و افزایش سطح رفاه روستاییان مطرح شود. اتخاذ تمهیدات زیست‌محیطی کارآمد موجب می‌شود تا ساکنان روستاها نسبت به حفظ محیط‌زیست پاک و سالم حساسیت بیشتری نشان دهند و در نتیجه، حس تعلق و وابستگی اجتماعی آنان به محیط زندگی خود تقویت گردد. یافته‌های این پژوهش تصویری کلی از تلاش‌ها برای بهبود کیفیت محیطی سکونتگاه‌های روستایی ارائه می‌دهد و نشان می‌دهد که توسعه‌ی آگاهانه‌ی زیست‌محیطی و اجتماعی در قالب روستاهای هوشمند می‌تواند زمینه‌ساز افزایش رضایت‌مندی و پایداری زندگی روستاییان شود (نوردیانی^۲ و همکاران ۲۰۲۰: ۵۶). ارتقای کیفیت محیطی در مناطق روستایی با هدف توانمندسازی آن‌ها در فرآیند توسعه روستایی، به‌طور مستقیم وابسته به بازخورد و مشارکت روستاییان است. بی‌توجهی به دیدگاه‌ها، خواسته‌ها و انتظارات مردم روستا، چالش‌های جدی‌ای را در مسیر خدمات‌رسانی و اجرای برنامه‌های عمرانی ایجاد کرده است. از این رو، شناسایی نقاط قوت و ضعف ابعاد مختلف کیفیت ارائه خدمات، برنامه‌ریزان روستایی را قادر می‌سازد تا با شناخت دقیق‌تر وضعیت موجود، نسبت به اصلاح مسیر دستیابی به اهداف توسعه، بهبود اجرای پروژه‌ها و کاهش کاستی‌ها اقدام کنند. بررسی رضایت‌مندی و اهمیت خدمات ارائه‌شده نشان می‌دهد که در همه‌ی ابعاد، شکاف محسوسی میان انتظارات و ادراک روستاییان از عملکرد بنیاد مسکن وجود دارد. این شکاف به‌ویژه در جنبه‌هایی چون زیبایی‌شناسی کالبدی، قابلیت اطمینان، مسئولیت‌پذیری، پاسخ‌گویی و همدلی سازمانی مشهود است. با این حال، در برخی از این پنج بعد، بهبودهایی نسبت به وضعیت گذشته‌ی روستاها گزارش شده‌است. با وجود این پیشرفت‌ها، نادیده گرفتن مستمر خواسته‌ها و نگرش‌های واقعی ساکنان روستا موجب شده‌است تا فاصله‌ی میان درک فعلی و انتظارات مطلوب آنان از خدمات عمرانی و زیست‌محیطی افزایش یابد؛ مسئله‌ای که می‌تواند تحقق اهداف توسعه‌ی روستایی را با مانع مواجه کند (شفیعی ثابت و همکاران، ۲۰۱۷: ۸۱).

مرور ادبیات پژوهشی نشان می‌دهد بخش عمده‌ی مطالعات اخیر در ایران بر ارزیابی کیفیت محیطی روستاها پس از اجرای طرح‌های هادی روستایی متمرکز بوده است. از جمله می‌توان به پژوهش‌های عظیمی و همکاران (۱۳۸۴)، تقیلو و همکاران (۱۳۸۸)، عنابستانی و اکبری (۱۳۹۱)، عزیزپور و همکاران (۱۳۹۰)، محمدی یگانه و همکاران (۱۳۹۲)، شمعی و همکاران (۱۳۹۳)، عنابستانی و همکاران (۱۳۹۵)، بهرامی (۱۳۹۶)، توکلی و لانسری (۱۳۹۷)، ملکی و همکاران (۱۳۹۸) و مولائی هشبجین و همکاران (۱۴۰۰) اشاره کرد. یافته‌های این مطالعات اغلب بیانگر آن است که اجرای طرح‌های روستایی بیش از هر چیز بر کالبد و فضای سکونتی روستاها تأثیرگذار بوده است؛ به‌ویژه در زمینه‌هایی چون بهسازی و مقاوم‌سازی بافت، بهبود معماری روستایی، دفن بهداشتی زباله‌ها و افزایش دسترسی به خدمات زیرساختی آثار مثبت و معناداری مشاهده شده است.

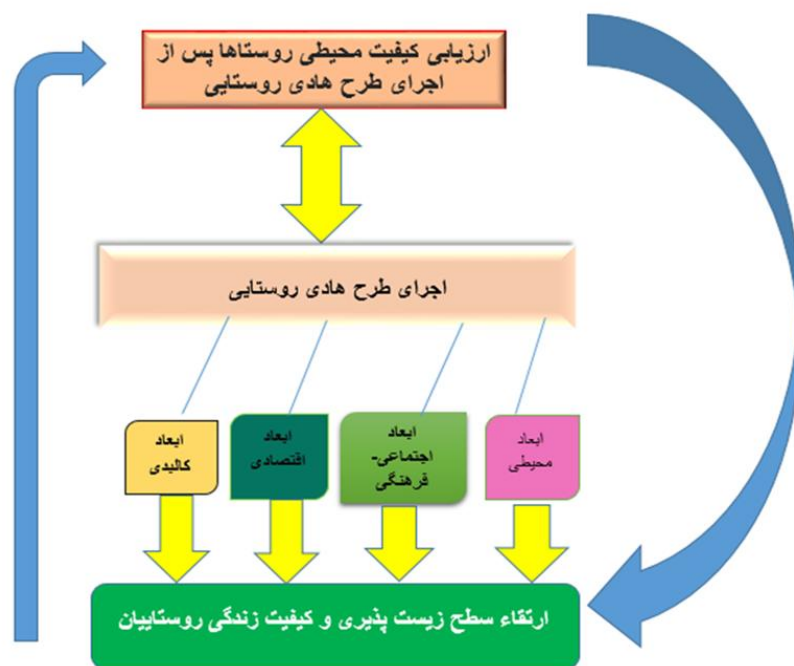
با این حال، نتایج اکثر تحقیقات نشان می‌دهد که این طرح‌ها در ابعاد محیطی و اقتصادی روستاها با پیامدهای مثبت قابل توجهی همراه نبوده‌اند. در پژوهش حاضر که به ارزیابی کیفیت محیطی روستاهای بخش مرکزی شهرستان درگز اختصاص دارد، تفاوت‌هایی نسبت به یافته‌های گذشته مشاهده شد. بررسی‌های میدانی در روستاهای مورد مطالعه نشان می‌دهد که بی‌توجهی به بعد اقتصادی در سطح فضایی موجب کاهش ضریب دسترسی به خدمات، ضعف در تأمین

^۱ Khadiyanto

^۲ Nurdiani

امکانات ورزشی و تفریحی، و کاهش مشارکت مردمی در فرآیندهای توسعه شده است. این شرایط نهایتاً زمینه‌ساز افزایش مهاجرت روستاییان به نواحی شهری و کاهش پایداری سکونت در روستاها گردیده است که بیانگر عملکرد نسبتاً ناموفق اجرای طرح‌های روستایی در منطقه مطالعه شده است.

هدف این پژوهش، تحلیل روند توزیع فضایی خدمات‌رسانی در سطح روستاهای شهرستان درگز با تأکید بر ابعاد اقتصادی و اجتماعی، و ارائه راهکارهایی برای بهبود دسترسی به نیازهای اولیه، تقویت اشتغال و ارتقای کیفیت محیطی سکونتگاه‌ها است. بر اساس نتایج حاصل، بازنگری در فرآیند تدوین طرح‌های روستایی، اصلاح قوانین، هماهنگی بیشتر بین نهادهای مسئول، جلب مشارکت مؤثر جوامع محلی و تخصیص به‌موقع اعتبارات عمرانی از الزامات اساسی برای بهبود عملکرد طرح‌های توسعه روستایی در آینده محسوب می‌شود.

شکل ۱- مدل مفهومی پژوهش

۳- روش، تکنیک‌ها و قلمرو

روش پژوهش در این مطالعه از نوع توصیفی-تحلیلی است و در فرآیند گردآوری داده‌ها از دو شیوهی مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی بهره گرفته شده است. در بخش مطالعات کتابخانه‌ای، داده‌ها، آمارها، اسناد رسمی و نظریه‌های مرتبط گردآوری و بررسی شده‌اند. در بخش مطالعات میدانی، پیمایش و مشاهده‌ی مستقیم وضعیت موجود روستاها، همراه با توزیع پرسش‌نامه و انجام مصاحبه با اعضای جامعه‌ی آماری، به‌منظور دستیابی به برداشت دقیق‌تری از شرایط کالبدی و محیطی انجام گرفته است. جامعه‌ی آماری این پژوهش شامل روستاهای شهرستان درگز است که در آن‌ها طرح‌های هادی روستایی به‌طور کامل اجرا و تکمیل شده‌اند. بر اساس آخرین آمار بنیاد مسکن انقلاب اسلامی شهرستان درگز (تا سال ۱۳۹۵)، تعداد ۲۳ روستا در بخش مرکزی شهرستان دارای طرح اجرا شده هستند. برای تعیین نمونه‌های آماری از دو مرحله و دو روش انتخابی استفاده شده است. در مرحله‌ی نخست، تعداد پاسخ‌گویان برای توزیع پرسش‌نامه بر اساس فرمول کوکران و با سطح اطمینان ۹۵ درصد تعیین گردید. با در نظر گرفتن جمعیت ۱۴۱۵ خانوار در ۱۲ روستای منتخب (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵)، حجم نمونه برابر با ۱۷۲ نفر برآورد شد. در مرحله‌ی دوم برای انتخاب روستاهای نمونه، از روش ترکیبی

نمونه‌گیری استفاده شد که تلفیقی از نمونه‌گیری تخصصی (هدفمند) و نمونه‌گیری مکانی (فضایی) است (حافظنیا، ۱۳۸۹: ۱۵۸ و ۱۶۲). در این روش، تقسیمات سیاسی-اداری شهرستان به‌عنوان مبنای انتخاب و پراکنش فضایی روستاهای نمونه مورد استفاده قرار گرفت تا نمونه‌ها ضمن برخورداری از ویژگی‌های گوناگون کالبدی و مکانی، نماینده‌ی مناسبی از وضعیت کلی منطقه باشند.

N=1415 حجم جامعه

d=0.07 مقدار خطا

n=172 حجم نمونه جامعه معلوم

$$n = \frac{\frac{t^2 pq}{d^2}}{1 + \frac{1}{1415} \left(\frac{t^2 pq}{d^2} - 1 \right)}$$

جدول ۱- حجم نمونه متناسب با وضعیت آماری روستاها

ردیف	نام روستا	۱۳۹۵		نمونه	سال اجرا طرح	طرح بازنگری
		خانوار	جمعیت			
۱	ارتیان	۱۳۸	۴۵۱	۱۵	۱۳۹۳	-
۲	اوتان لو	۶۲	۱۶۲	۱۲	۱۳۹۵	-
۳	تاج الدین	۳۶۶	۱۰۸۴	۲۶	۱۳۹۳	-
۴	چقر	۱۱۹	۵۶۰	۱۴	۱۳۹۳	-
۵	خاخیان	۷۲	۲۴۰	۱۲	۱۳۹۳	۱۳۹۸
۶	دودانلو	۴۳	۱۱۰	۱۱	۱۳۹۵	-
۷	رمضان قلعه	۵۹	۱۶۵	۱۲	۱۳۹۳	-
۸	سعداباد	۱۲۲	۵۲۲	۱۵	۱۳۹۳	۱۳۹۸
۹	قره قویونلو	۱۲۸	۶۱۵	۱۵	۱۳۹۳	-
۱۰	کاهو	۱۸۰	۷۸۳	۱۷	۱۳۹۳	-
۱۱	گلخندان	۷۷	۲۸۵	۱۲	۱۳۹۵	-
۱۲	نصرت اباد	۴۹	۱۶۲	۱۱	۱۳۹۵	-
-	-	۱۴۱۵	۵۱۳۹	۱۷۲	-	-

منبع: یافته‌های پژوهش بر اساس: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵.

شاخص‌های پژوهش که منتج از مطالعه طرح‌ها و پژوهش‌های پیشین و مصاحبه با جامعه آماری، در قالب آسیب شناسی اجرای طرح‌های تهیه‌شده است. شامل شاخص‌های حمل‌ونقل، مسکن، کاربری اراضی و زیست‌محیطی است (جدول شماره ۲). هدف پژوهش نیز بررسی نحوه و میزان اجرای طرح‌های بر وضعیت شاخص‌های فوق در سکونتگاه‌های روستایی است. پرسش‌نامه پژوهش نیز بر اساس شاخص‌های فوق طراحی گردیده و برای امتیازدهی به شاخص‌ها از روش وزن بندی طیفی لیکرت (خیلی کم ۱؛ کم ۲؛ متوسط ۳؛ زیاد ۴؛ خیلی زیاد ۵) استفاده شد.

جدول ۲- شاخص‌های بکار رفته در پژوهش و میزان پایایی آن‌ها در پرسش‌نامه‌ها

مؤلفه‌ها	شاخص‌ها	آلفای کرونباخ
کالبدی - فیزیکی	رضایت از بازسازی و نوسازی مسکن فرسوده در روستا؛ مقاومت مسکن در برابر مخاطرات محیطی (باد، سیل و زلزله)؛ رضایت از ایجاد هماهنگی در ساخت وسازهای روستا؛ طراحی بافت روستا متناسب با نیازهای روستائیان؛ سهولت رفت و آمد روستائیان پس از اجرای طرح؛ افزایش کیفیت شبکه معابر در سطح روستا؛ توجه به زیباسازی در سطح معابر روستا؛ رضایت از سیستم روشنایی ایجاد شده در روستا؛ وجود علائم راهنمایی و رانندگی در اطراف و محیط روستا	۰.۷۱
کارکردها و کاربری‌ها	افزایش تأسیسات و زیرساخت‌های ارتباطی (از، برق، تلفن و اینترنت)؛ افزایش امکانات خدماتی (پست بانک، شرکت‌های تعاونی تولید، نانوبی‌ها)؛ حفظ کارکرد معیشتی سنتی مسکن روستا؛ تقویت تعاملات اجتماعی (برگزاری مراسمات سوگواری و جشن)؛ افزایش کارکرد تفریحی (دسترسی به پارک و فضای سبز)؛ رضایت‌مندی از حفظ کاربری‌های کشاورزی (زراعی باغات) در سطح روستا	۰.۷۴
زیست محیطی	رضایت از افزایش پاکیزگی در محیط روستا؛ رضایت‌مندی از کاهش آلودگی ناشی از گرد و غبار در روستا؛ رضایت از ایجاد سامانه تخلیه فاضلاب، جمع آوری و دفع زباله در روستا؛ افزایش کیفیت از آشامیدنی لوله کشی در روستا؛ رضایت‌مندی از توسعه پوشش گیاهی (درخت و...) روستا؛ احیاء منابع طبیعی و توسعه پوشش مرتعی اراضی مرتبط با معیشت روستا؛ کاهش شیوع بیماری‌های واگیر بین انسان و دام در روستا؛ رضایت‌مندی از ایجاد و گسترش فضای سبز در روستا؛ رضایت‌مندی از تنوع باغی روستا به‌عنوان چشم‌انداز زیستی	۰.۶۷
زیباشناختی و ادراک بصری	افزایش زیبایی محیط و بافت روستا؛ رضایت‌مندی از زیباسازی در طراحی ساختمان‌های روستایی؛ رضایت از زیبایی بصری نما و سیمای مسکن روستائیان؛ استفاده از عناصر زیباشناختی معماری بومی در ساخت مسکن؛ تداوم و حفظ جذابیت چشم‌اندازهای طبیعی روستا؛ افزایش دلپذیری مکان از نگاه روستائیان پس از اجرای طرح؛ افزایش زیبایی فضای سبز و مبلان روستایی؛ افزایش سرزندگی فردی و اجتماعی روستائیان در محیط روستا؛ افزایش میل به ماندگاری در روستا (عدم مهاجرت)؛ رضایت‌مندی از احساس امنیت در محیط روستا؛ احساس آرامش و تعلق‌خاطر در محیط روستا؛ حس رضایت از محل زندگی به هنگام ورود مهمان خارج از روستا یا شهر به روستا؛ تمایل به افزایش دید و بازدید و رفت و آمد با اقوام آشنایان	۰.۸۱

منابع: پورطاهری و همکاران، ۱۳۹۰؛ عنا‌بستانی و همکاران، ۱۳۹۵؛ ربیعی فر و پیربابایی، ۱۳۹۷؛ فرجی ملائی و همکاران، ۱۳۸۹؛ بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، ۱۳۸۸ و مطالعات میدانی نگارنده، ۱۴۰۲

برای تحلیل داده‌ها نیز از فنون آماری توصیفی، آزمون T و همبستگی بین متغیرها استفاده شد. در این زمینه، ابتدا به‌وسیله جداول و نمودارهای توصیفی، وضعیت شاخص‌های کالبدی-فضایی در روستاها موردبررسی قرار گرفت. سپس برای اثبات میزان تأثیر طرح‌های بر شاخص‌های کیفیت زندگی و ارائه نتیجه کلی در مورد وضعیت کیفیت زندگی در روستاهای دارای طرح‌های در بخش مرکزی درگز، از آزمون T، استفاده شد. «آزمون تک نمونه‌ای T، نوعی آزمون پارامتریک است و برای تعمیم نتایج حاصل از آراء نمونه آماری به جامعه آماری استفاده می‌شود. آزمون t یک نمونه‌ای زمانی کاربرد دارد که انحراف معیار جامعه معلوم نباشد و بجای آن انحراف معیار نمونه را قرار می‌دهیم. در این‌گونه موارد از یک توزیع دیگر که به نرمال نزدیک است به‌عنوان آمار آزمون استفاده می‌کنیم. این توزیع برای نمونه‌هایی با حجم کمتر از ۳۰ کاربرد دارد؛ و مقدار آماره آزمون به‌صورت زیر محاسبه می‌شود» (بایزیدی و همکاران، ۱۳۹۱: ۷۴). بمنظور اولویت بندی میزان کیفیت محیطی در روستاهای مورد مطالعه، از تکنیک بهترین-بدترین تصمیم استفاده شده‌است. روش بهترین-بدترین (BWM) یکی از تکنیک‌های نوین تصمیم‌گیری چند معیاره است که در زمره تصمیم‌گیری چند شاخصه قرار می‌گیرد و توسط جعفر رضایی در سال ۲۰۱۵ در مقاله‌ای ارائه شده‌است در این روش بهترین و بدترین شاخص توسط تصمیم‌گیرنده مشخص می‌شود و مقایسه زوجی بین هر یک از این دو شاخص (بهترین و بدترین) و دیگر شاخص‌ها

صورت می‌گیرد؛ سپس یک مسئله حداکثر حداقل برای مشخص کردن وزن شاخص‌های مختلف فرموله و حل می‌شود؛ همچنین در این روش فرمولی برای محاسبه نرخ ناسازگاری به منظور بررسی اعتبار مقایسات در نظر گرفته شده است.

گام اول: تعیین مجموعه معیارهای پژوهش

در گام اول ابتدا باید مسئله مورد پژوهش مشخص شود و سپس عوامل تاثیر گذار بر روی هدف مساله استخراج می‌شود. و در نهایت به تایید خبرگان پژوهش برسد. در این گام می‌توان از روش‌هایی همچون روش دلفی یا دلفی فازی استفاده کرد زیر هدف این روش‌ها تایید و غربالگری شاخص‌های پژوهش است.

گام دوم: مقایسه بهترین معیار با دیگر معیارها (BO) و دیگر معیارها با بدترین معیار (OW)

در این گام ابتدا باید با اهمیت‌ترین و کم اهمیت‌ترین معیار از بین تمامی شاخص‌ها مشخص شود که به آن best و worst گفته می‌شود سپس مقایسه زوجی بهترین معیار با دیگر معیارها و دیگر معیارها با بدترین معیار در قالب دو ماتریس تشکیل شود و توسط طیف ۱ تا ۹ ساعتی به آن مقایسات زوجی پاسخ داده شود.

گام سوم: ایجاد مدل برنامه ریزی غیر خطی

در این گام با استفاده از رابطه زیر مدل بهینه سازی غیر خطی روش BWM را تشکیل می‌دهیم.

$$\min \xi$$

s.t.

$$\left| \frac{w_b}{w_j} - a_{bj} \right| \leq \xi \quad \text{برای تمامی } j \text{ ها}$$

$$\left| \frac{w_j}{w_w} - a_{jw} \right| \leq \xi \quad \text{برای تمامی } j \text{ ها}$$

$$\sum_j w_j = 1$$

$$w_j \geq 0, \text{ for all } j \quad \text{برای تمامی } j \text{ ها}$$

با حل این مدل در نرم افزارهای بهینه سازی مانند lingo و یا gams اوزان معیارها محاسبه می‌شود.

توجه: رابطه بالا یک مدل غیر خطی می‌باشد که جعفر رضایی (۲۰۱۶) به تبدیل آن به یک مدل خطی پرداخت. در این مدل خطی اوزان شاخص‌ها نیز محاسبه می‌شود یکی از مزیت‌های این مدل خطی، محاسبه نرخ ناسازگاری بدون استفاده از شاخص سازگاری است. یعنی مقدار ξ همان نرخ ناسازگاری است. همچنین وزن‌های این مدل خطی از دقت بیشتری برخوردار هستند. مدل خطی روش bwm از رابطه زیر ایجاد می‌گردد.

$$\min \xi$$

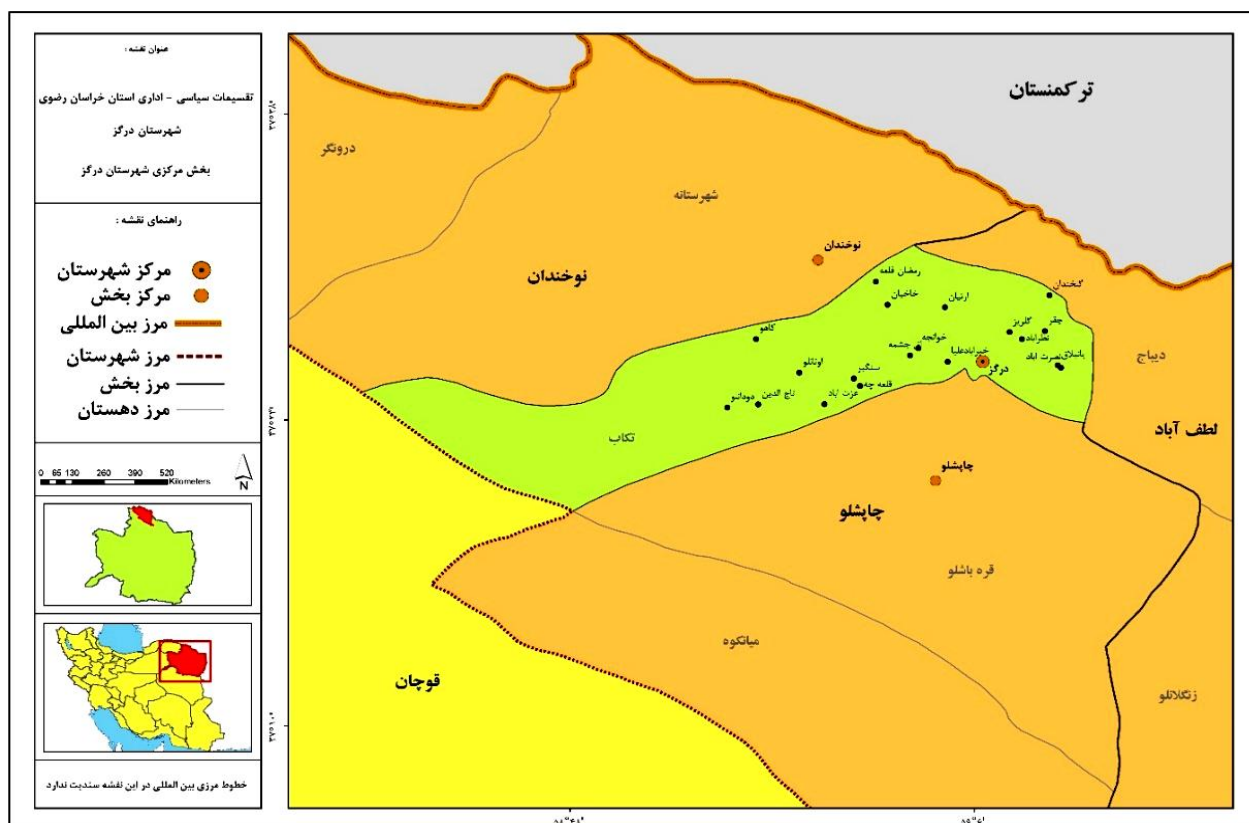
s.t.

$$|w_b - a_{Bj} \cdot w_j| \leq \xi \quad \text{برای تمامی } j \text{ ها}$$

$$|w_j - a_{jw} \cdot w_w| \leq \xi \quad \text{برای تمامی } j \text{ ها}$$

$$\sum_j w_j = 1$$

$$w_i \geq 0, \text{ for all } i \quad \text{برای تمامی } i \text{ ها}$$

شکل ۲- موقعیت محدوده مورد مطالعه

شهرستان درگز در شمال شرقی کشور و در استان خراسان رضوی واقع شده است. این شهر ۲۶۲ کیلومتری شمال غرب مشهد (مرکز استان خراسان رضوی) قرار دارد. شهرستان درگز (متشکل از ۴ بخش و ۷ دهستان) است، عرصه فضایی بخش مرکزی شامل یک دهستان (تکاب) و یک کانون شهری (مرکز شهرستان) و ۳۸ روستا است. مطابق آخرین سرشماری (۱۳۹۵) ۱۴ روستا آن خالی از سکنه است. بنابراین ۲۱ روستا دارای سکنه در بخش مرکزی با جمعیت برابر ۵۰۴۶ نفر در قالب ۱۶۵۷ خانوار است.

۴- یافته ها و تحلیل داده

بر مبنای اطلاعات به دست آمده حاصل از پاسخ گویان از مجموع ۱۷۲ نفر پاسخ دهنده ۱۴۶ نفر معادل ۷۲٫۶ درصد از پاسخ دهندگان مرد و مابقی زن می باشند، در ارتباط با وضعیت تاهل ۷۶ درصد افراد معادل ۱۵۷ نفر متاهل و مابقی مجرد

می‌باشند، در ارتباط با سطح تحصیلات از مجموع ۱۷۲ نفر، ۹۶ نفر معادل ۵۴.۳ درصد دارای سواد کارشناسی، ۴۳ نفر هم دیپلم بوده‌اند، کمتر گروه پاسخ‌دهندگان مربوط به کارشناسی ارشد و بالاتر معادل ۷ درصد است.

تأثیر اجرای طرح‌ها بر کیفیت محیطی قبل و بعد از اجرای طرح هادی

جهت بررسی کیفیت محیطی روستاها در قبل و بعد از اجرای طرح‌های هادی از نه شاخ در مؤلفه کالبدی - فیزیکی استفاده شد. در این راستا بیشترین تأثیر طرح‌های در شاخص سهولت آسان رفت و آمد با میانگین ۳/۱۵ و کمترین تأثیر آن وجود علائم راهنمایی و رانندگی در اطراف و محیط روستا با میانگین ۴/۵۱ است. در مجموع از دیدگاه روستاییان با اجرای طرح‌های در تمامی شاخ‌های مربوط به مؤلفه کالبدی-فیزیکی تغییرات مثبتی حاصل شده‌است (جدول ۲). بر اساس نظر پاسخ‌گویان نسب به شاخص‌های میزان تأسیسات و تجهیزات خطوط ارتباطی، تقویت تعاملات اجتماعی، کارکرد تفریحی (دسترسی به پارک و فضای سبز) به ترتیب از میانگین‌های ۴/۴۱، ۴/۵۱ و ۴/۲۱ قبل از اجرای طرح‌های به میانگین‌های ۳/۱۱، ۳/۵۱ و ۳/۵۱ افزایش یافته است. در حالی در سایر شاخص‌های مورد بررسی (امکانات خدماتی، کارکرد معیشتی سنتی مسکن روستا و کاربری‌های کشاورزی) تغییرات قابل محسوسی نسبت به قبل اجرای طرح‌های هادی مشاهده نشده است جدول (۳).

جدول ۳- مقایسه وضعیت مولفه‌ها و شاخص‌های کیفیت محیطی روستا پس از اجرای طرح هادی

میانگین مؤلفه‌ها	شاخص‌ها	میانگین قبل	میانگین بعد	مؤلفه‌ها	شاخص‌ها	میانگین قبل	میانگین بعد
کیفیت کالبدی-فیزیکی	رضایت از بازسازی و نوسازی مسکن فرسوده در روستا	۴.۱۲	۴.۹۸	کیفیت اجتماعی-فرهنگی	رضایت‌مندی از تنوع باغی روستا به عنوان چشم‌انداز زیستی	۳.۶۴	۳/۴
	مقاومت مسکن در برابر مخاطرات محیطی (باد، سیل و زلزله)	۴.۰۱	۴.۸۸		رضایت از افزایش پاکیزگی در محیط روستا	۳.۹۷	۴.۲۱
	رضایت از ایجاد هماهنگی در ساخت وسازهای روستا	۳.۷۴	۴.۸۷		رضای مندی از کاهش آلودگی ناشی از گرد و غبار در روستا	۴.۰۱	۴.۱۹
	طراحی یافت روستا متناسب با نیازهای روستائیان	۳.۶۲	۴.۸۳		رضایت از ایجاد سامانه تخلیه فاضلاب، جمع آوری و دفع زباله در روستا	۴	۴.۱۲
	سهولت رفت و آمد روستائیان پس از اجرای طرح	۳.۲۳	۴.۷۹		افزایش کیفیت از آشامیدنی لوله کشی در روستا	۳.۸۰	۴.۰۳
	افزایش کیفیت شبکه معابر در سطح روستا	۳.۶۸	۴.۴۱		رضایت‌مندی از توسعه پوشش گیاهی (درخت و ...) روستا	۳.۱۷	۳.۹۷
	توجه به زیباسازی در سطح معابر روستا	۳.۵۲	۳.۶۲		احیاء منابع طبیعی و توسعه پوشش مرتعی اراضی مرتبط با معیشت روستا	۳.۰۲	۳.۹۷
	رضایت از سیستم روشنایی ایجاد شده در روستا	۳.۰۱	۳.۵۴		کاهش شیوع بیماری‌های واگیر بین انسان و دام در روستا	۳.۱۲	۳.۹۱
	میانگین شاخص کالبدی فیزیکی	۳.۶۷	۴.۴۹		رضایت‌مندی از ایجاد و گسترش فضای سبز در روستا	۳.۶۳	۳.۸۸
	افزایش تأسیسات و زیرساخت‌های ارتباطی (از، برق، تلفن و اینترنت)	۳.۱۹	۴.۱۷	کیفیت اقتصادی-کالبدی	میانگین شاخص زیست‌محیطی	۳.۷۱	۴.۰۶
کارکرد و کاربری‌ها	افزایش امکانات خدماتی (پست بانک، شرکت‌های تعاونی تولید، نانواها)	۲.۷۸	۴.۰۱		افزایش زیبایی محیط و بافت روستا	۴.۱۴	۴.۹۲
	حفظ کارکرد معیشتی سنتی مسکن روستا	۲.۶۷	۳.۹۴		رضایت‌مندی از زیباسازی در طراحی ساختمان‌های روستایی	۴.۰۳	۴.۶۳

۴.۵۸	۳.۸۷	رضایت از زیبایی بصری نما و سیمای مسکن روستاییان	۳.۷۳	۳.۱۱	تقویت تعاملات اجتماعی (برگزاری مراسمات سوگواری و جشن)	
۴.۴۶	۳.۲۷	استفاده از عناصر زیباشناختی معماری بومی در ساخت مساکن	۳.۶۵	۳.۲۲	افزایش کارکرد تفریحی (دسترسی به پارک و فضای سبز)	
۴.۱۹	۳.۹۵	تداوم و حفظ جذابیت چشم‌اندازهای طبیعی روستا	۳.۵۹	۳.۱۴	رضایت‌مندی از حفظ کاربری‌های کشاورزی (زراعی باغات) در سطح روستا	
۴.۱۵	۳.۵۴	افزایش دل‌پذیری مکان از نگاه روستاییان پس از اجرای طرح	۳.۵۴	۲.۷۴	افزایش تأسیسات و زیرساخت‌های ارتباطی (از، برق، تلفن و اینترنت)	
۴.۱۲	۳.۷۴	افزایش زیبایی فضای سبز و مبلمان روستایی	۳.۴۶	۲.۹۶	گرایش به کاهش آلودگی منابع	
۳.۹۶	۳.۲۳	افزایش سرزندگی فردی و اجتماعی روستاییان در محیط روستا	۳.۳۹	۳.۴۱	رضایت از کانال‌های دفع فاضلاب	
۳.۹	۳.۱۷	افزایش میل به ماندگاری در روستا (عدم مهاجرت)	۳.۳۷	۳.۰۰	افزایش کیفیت کانالکشی در...	
۳.۷۹	۳.۲۹	رضایت‌مندی از احساس امنیت در محیط روستا	۳.۳۷	۳.۰۲	گرایش به استفاده بهینه از منابع از	
۳.۵۲	۳.۴۱	احساس آرامش و تعلق خاطر در محیط روستا	۳.۳۲	۲.۹۸	افزایش کیفیت جوی‌ها و کانال‌ها...	
۳.۵	۳.۰۶	حس رضایت از محل زندگی به هنگام ورود مهمان خارج از روستا یا شهر به روستا	۳.۲۷	۲.۶۵	گرایش به کاهش و تخریب مراتع	
۴.۴۱	۳.۲۵	میانگین شاخص زیباشناختی و ادراکی	۳.۱۱	۳.۰۱	گرایش به کاهش تخریب خاک	
۴	۳.۳	میانگین کل کیفیت محیطی	کل	۳.۵۶	۳.۲۱	میانگین شاخص کارکردی محیطی

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲.

وضعیت کیفیت محیطی روستاها بعد از اجرای طرح‌های

نتایج آزمون کولموگروف-اسمیرنوف برای بررسی نرمال بودن توزیع متغیر «کیفیت محیطی» نشان می‌دهد که با توجه به مقدار p-value برابر با ۰/۵۵۵ که از سطح معنی‌داری ۰/۰۵ بزرگ‌تر است، فرض صفر مبنی بر نرمال بودن توزیع داده‌ها رد نمی‌شود. به عبارت دیگر، شواهد آماری کافی برای رد نرمال بودن وجود ندارد و می‌توان فرض کرد که داده‌های این متغیر از توزیع نرمال پیروی می‌کنند. با میانگین ۲۷/۷۷ و انحراف معیار ۳/۲۳، این یافته امکان استفاده از روش‌های آماری پارامتریک در تحلیل‌های بعدی را فراهم می‌سازد.

جدول ۴- آزمون کولموگروف اسمیرنوف برای بررسی نرمال بودن

متغیر	میانگین	انحراف استاندارد	Z کولموگروف اسمیرنوف	p
کیفیت محیطی	۲۷/۷۷	۳/۲۳	۰/۷۹۳	۰/۵۵۵

نتایج آزمون تحلیل واریانس یک‌طرفه (One-Way ANOVA) نشان می‌دهد که تفاوت معنی‌داری بین میانگین مؤلفه‌های مورد مطالعه در «کیفیت محیطی» روستاهای مختلف وجود دارد. بر اساس جدول ۵، مقدار آماره F برابر با ۱۵/۵۱۳ و سطح معناداری (p-value) آن کمتر از ۰/۰۰۱ (یعنی ۰/۰۰۰) گزارش شده است که به وضوح از آستانه معناداری ۰/۰۵ کمتر است. این یافته بیانگر آن است که حداقل یکی از گروه‌ها از نظر کیفیت محیطی تفاوت آماری معنی‌داری با

سایر گروه‌ها دارد. بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که مؤلفه‌های مورد بررسی در کیفیت محیطی روستاها از نظر آماری متفاوت هستند.

جدول ۵- نتایج حاصل از آزمون تحلیل واریانس یک طرفه بر مقایسه مؤلفه‌های مورد مطالعه در کیفیت محیطی روستاها

کیفیت محیطی	جمع مجزورات	درجه آزادی	میانگین مجزورات	F	سطح معناداری
بین گروه‌ها	53/151	3	41/453	15/513	0/000
درون گروه‌ها	1152/121	112	1/411		
کل	1441/112	111			

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲.

از طرفی دیگر، برای بررسی تأثیر اجرای طرح‌های بر کیفیت محیطی روستاهای مورد مطالعه از آزمون معناداری t استفاده شد. این آزمون جهت ارزیابی وضعیت دو گروه وابسته با مقیاس فاصله‌ی و مقایسه میزان تغییرات قبلی و بعدی دو گروه کاربرد دارد. نتایج این تحلیل مطابق جدول ۵، بیان‌کننده آن است که ۱۲۳ نفر از پاسخ‌دهندگان اعلام کردند که اجرای طرح‌های باعث افزایش و ۴۹ نفر کاهش کیفیت محیطی روستاها شده‌است. در نتیجه با نتایج به‌دست‌آمده و آماره Z با مقدار ۱/۱۱۴- سطح معنی‌داری ۱/۱۱۱ می‌توان به وجود تفاوت معناداری بین کیفیت محیطی روستاها قبل و بعد از اجرای طرح‌های پی برد.

جدول ۶- نتایج حاصل از آزمون تی در کیفیت محیطی سکونتگاه‌های روستایی در قبل و بعد از اجرای طرح هادی

شرح	سطح معناداری	رتبه‌ها	تعداد	میانگین رتبه‌ها	مجموع رتبه‌ها
کیفیت محیطی	۱/۱۱۴-	رتبه‌های منفی	۴۹	۱۴/۱۲	۱۱.۱۵
سکونتگاه‌های روستایی در قبل و بعد از اجرای طرح هادی	۱/۰۳۳	رتبه‌های مثبت	۱۲۳	۱۳۱/۱۳	۱۱.۱۲
		برابری	۰		
		جمع	۱۷۲		

نتایج آزمون T نشان می‌دهد که مقدار آماره t برای شاخص کیفیت محیطی ۱۱۶۱۴ است و این نشان می‌دهد که از نظر روستاییان تأثیر طرح هادی در بهبود وضعیت کیفیت محیطی بسیار مطلوب و قابل قبول است. در زمینه تفکیک شاخص‌های کالبدی، به ترتیب مقدار آماره t برای شاخص کالبدی ۱۵.۴۸۶، کارکردی، ۱۱.۵۷۳، زیست‌محیطی ۵.۲۳۴ و زیباشناختی و ادراکی ۷.۱۲۵ است (جدول شماره ۷). با توجه به نتایج آزمون T ، مشخص شد که طرح‌ها در ارتقا شاخص‌های کالبدی، کارکردی، زیست‌محیطی و زیباشناختی و ادراکی تأثیر زیادی داشته است.

جدول ۷- آزمون T برای میزان تأثیر اجرای طرح هادی بر شاخص‌های کیفیت محیطی

شاخص	میانگین	آماره T	درجه آزادی	سطح معنی‌داری
کالبدی	۴.۹۴	۱۵.۴۸۶	۳۶۵	۰
کارکردی	۳.۵۶	۱۱.۵۷۳	۳۷۶	۰
زیست‌محیطی	۴.۶۰	۵.۲۳۴	۳۶۹	۰.۰۰۳
زیباشناختی و ادراکی	۴.۱۴	۷.۱۲۵	۳۶۷	۰
کل	۴	۱۱۶۱۴	۳۷۶	۰

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲

تحلیل فضایی کیفیت محیطی روستاها قبل و بعد از اجرای طرح هادی

در میان روستاهایی که از کیفیت محیطی بسیار مطلوب برخوردارند، روستای اوتان‌لو به‌عنوان نمونه‌ای شاخص مطرح است. در این روستا، نقش مدیران دولتی و مهندسان طراح در ارتقای کیفیت محیطی به‌طور محسوس قابل مشاهده است. بافت کالبدی-فضایی روستا با دقت و نظم مهندسی طراحی شده، به‌گونه‌ای که شبکه‌ی چهارراهی معابر، تناسب و نظم در ساخت واحدهای مسکونی، و استفاده از مصالح باکیفیت در مسیرهای دسترسی و کوچه‌ها، سیمای کالبدی منظم و چشم‌نوازی را پدید آورده است. این ویژگی‌ها، در کنار مدیریت مؤثر و نظارت دقیق دستگاه‌های اجرایی، نقشی اساسی در بهبود و ارتقای کیفیت محیطی روستای اوتان‌لو ایفا کرده‌اند.

جدول ۸- وضعیت تغییرات کیفیت محیطی در قبل و بعد از اجرای طرح‌های به تفکیک روستاها

نام روستا	کیفیت محیطی		ضریب تغییرات		رتبه	
	قبل	بعد	قبل	بعد	قبل	بعد
ارتیان	3/14	3/15	1/1111	1/11144	1	3
اوتان‌لو	4/55	4/11	1/14531	1/11111	3	5
تاج‌الدین	1/55	2/11	1/1424	1/11311	1	1
چقر	4/31	3/51	1/5111	1/11144	5	2
خاخیان	4/22	3/12	1/1431	1/13144	2	5
دودانلو	1/14	2/15	1/1111	1/11144	1	4
رمضان قلعه	4/22	1/25	1/2451	1/11144	2	1
سعدآباد	4/15	1/13	1/1111	1/11144	4	1

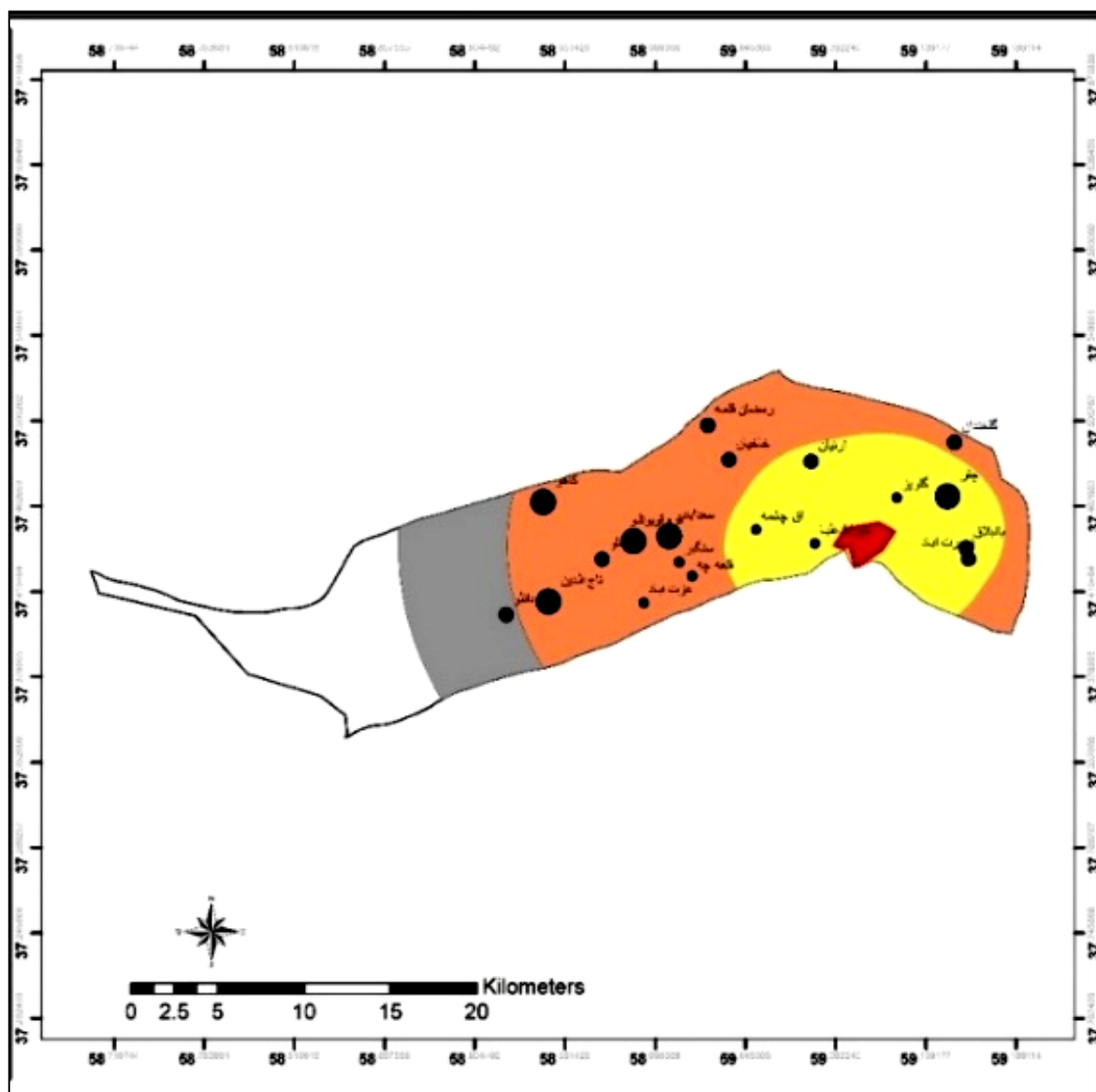
منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲.

در مقابل نمونه‌های موفق، روستای سعدآباد یکی از مصادیق ضعف در تحقق کیفیت مطلوب محیطی به شمار می‌آید. در این روستا، علاوه بر عدم رعایت ضوابط فنی در اجرای طرح هادی، به‌کارگیری مصالح نامرغوب ساختمانی نیز مشهود است. افزون بر این، نحوه‌ی سازمان‌یافتگی بافت کالبدی-فضایی روستا به گونه‌ای است که در مجموع به کاهش کیفیت محیطی آن انجامیده است.

پس از مرور ادبیات نظری پژوهش و شناسایی و انتخاب مؤلفه‌های مؤثر بر کیفیت محیطی پس از اجرای طرح هادی (جدول ۲)، وزن نسبی تمامی معیارها مطابق مراحل تشریح‌شده در بخش روش‌شناسی تحقیق محاسبه شد. در این فرآیند، تصمیم‌گیرندگان ابتدا بهترین و بدترین فرصت‌ها و چالش‌ها را مشخص کردند؛ سپس اهمیت هر یک از معیارها نسبت به بهترین و بدترین شاخص‌ها تعیین گردید و از این طریق بردار نهایی اهمیت و وزن بهینه‌ی معیارها به دست آمد. بر اساس نتایج حاصل از روش تصمیم‌گیری BWM (Best–Worst Method) و تحلیل اولویت‌بندی شاخص‌ها، می‌توان استنباط نمود که در میان روستاهای مورد مطالعه، روستاهای ارتیان، اوتان‌لو و تاج‌الدین در حوزه‌ی کیفیت محیطی عملکرد به نسبت موفق‌تری داشته‌اند و توانسته‌اند در مقایسه با سایر روستاها در تحقق معیارهای بهبود محیطی جایگاه بالاتری کسب کنند.

جدول ۹- رتبه بندی روستایی از نظر کیفیت محیطی پس از اجرای طرح هادی

نام روستا	کالبدی	کارکردی	زیست محیطی	زیباشناختی و ادراکی	وزن نهایی	رتبه
ارتیان	۰ / ۱۱	۰ / ۰۸	۰ / ۰۸	۰ / ۳۰	۰ / ۱۲۶	۱
اوتان لو	۰ / ۰۸	۰ / ۰۸	۰ / ۱۰	۰ / ۰۶	۰ / ۰۸۲	۲
تاج الدین	۰ / ۰۶	۰ / ۰۷	۰ / ۰۶	۰ / ۰۶	۰ / ۰۶۴	۳
چقر	۰ / ۰۴	۰ / ۰۶	۰ / ۰۵	۰ / ۰۷	۰ / ۰۵۴	۵
خاخیان	۰ / ۰۳	۰ / ۰۵	۰ / ۰۴	۰ / ۰۵	۰ / ۰۴۵	۶
دودانلو	۰ / ۰۴	۰ / ۰۶	۰ / ۰۴	۰ / ۰۶	۰ / ۰۵۷	۴
رمضان قلعه	۰ / ۰۴	۰ / ۰۷	۰ / ۰۳	۰ / ۰۴	۰ / ۰۴۳	۸
سعداباد	۰ / ۰۶	۰ / ۰۵	۰ / ۰۵	۰ / ۰۳	۰ / ۰۴۴	۷

شکل ۲- ارزیابی کیفیت محیط روستاها پس از اجرای طرح هادی

بررسی ارتباط بین طرح هادی و کیفیت محیطی روستاها

نتایج آزمون همبستگی پیرسون (با اطمینان از توزیع نرمال داده‌ها) نشان می‌دهد تمامی مقادیر احتمال آزمون برای ارتباط بین تمام ابعاد طرح‌های و کیفیت محیطی، سطح معناداری کمتر از ۰.۰۱ دارد. در نتیجه بین ابعاد باکیفیت محیطی همبستگی مثبت و معناداری وجود دارد. پس با اجرای صحیح طرح‌های و ابعاد آن، کیفیت محیط زندگی نیز بهبود یافته است (جدول ۱۰). تحلیل فضایی ارتباط بین طرح‌های (متغیر مستقل) و کیفیت محیطی (متغیر وابسته) در بیشتر روستاها معنادار است و جهت مثبت و شدت زیاد دارد.

جدول ۱۰- بررسی رابطه طرح هادی و ابعاد آن با متغیر کیفیت محیطی

مستقل	وابسته	کیفیت محیط	
		سطح معناداری	نتیجه آزمون
کالبدی	۰.۷۴۲**	۰.۰۰۰	رابطه معنادار وجود دارد
کارکردی	۰.۶۷۹**	۰.۰۰۰	رابطه معنادار وجود دارد
زیست محیطی	۰.۷۱۸**	۰.۰۰۰	رابطه معنادار وجود دارد
زیباشناختی و ادراکی	۰.۸۱۰**	۰.۰۰۰	رابطه معنادار وجود دارد

** همبستگی در سطح ۰.۰۱ معنادار است.

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲

طبق نتایج جدول شماره ۱۱، مقدار اثر کل شاخص‌ها به ترتیب برای شاخص حمل و نقل ۰.۴۲۶، کارکردی ۰.۵۹۴، زیست محیطی ۰.۶۴۳ و زیست محیطی ۰.۴۱۰ است. از این رو شاخص‌ها درون‌زا بوده و تحت تأثیر یکدیگر قرار دارد؛ و مقدار تأثیرشان بر کیفیت زندگی واقعی است؛ و اجرای طرح‌های، از طریق ارتقا شاخص‌های فوق، موجب بهبود کیفیت زندگی در سکونتگاه‌های روستایی درگز شده است. در این بخش از تحلیل نیز، نتایج نشان می‌دهد که میزان تأثیر شاخص زیست محیطی بر کیفیت زندگی بیش از سایر شاخص‌ها بوده است. هرچند که عملکرد طرح‌های در شاخص حمل و نقل در رتبه سوم قرار دارد؛ اما از نظر مردم تأثیر این شاخص‌ها بر زندگی مردم بیش از دیگر شاخص‌ها است. از این رو، در اجرای طرح‌های و سایر طرح‌های کالبدی، بهبود شبکه معابر باید در اولویت قرار گیرد. بعد از آن شاخص‌های کالبدی، کارکردی و زیباشناختی و ادراکی قرار دارند. علاوه بر این مقدار اثر مستقیم که بیان‌کننده تأثیر شاخص بر کیفیت محیطی بدون دخالت سایر شاخص‌ها است، نیز گویای تأثیر شاخص کالبدی با ۰.۷۸۱ بر کیفیت محیطی بدون دخالت سایر شاخص‌ها است.

جدول ۱۱- تأثیر شاخص‌های کالبدی-فضایی بر کیفیت محیطی روستاها پس از اجرای طرح هادی

شاخص	اثر مستقیم	اثر غیرمستقیم	اثر کل
کالبدی	۰.۴۲۶	۰.۳۴۵	۰.۷۸۱
کارکردی	۰.۵۹۴	۰.۲۷۵	۰.۸۶۹
زیست محیطی	۰.۶۴۳	۰.۲۵	۰.۸۹۳
زیباشناختی و ادراکی	۰.۴۱۰	۰.۲۶۸	۰.۷۲۹

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲

۵- بحث و فرجام

طرح‌های روستایی می‌تواند نقش بسیار مهمی در بهبود کیفیت روستاها ایفا کند. با اجرای این طرح، ارتقا زیرساخت‌های مهم از جمله از و فاضلاب، برق، و ارتباطات ارائه می‌شود. این اقدامات باعث کاهش آلودگی محیطی، بهبود بهداشت و ارتقا سطح زندگی مردم می‌شوند. همچنین، توسعه فضاهای سبز، ایجاد پارک‌ها و فضاهای تفریحی می‌تواند به حفظ تعادل طبیعت و ترویج فعالیت‌های تفریحی در روستاها کمک کند. به علاوه، اجرای طرح‌های روستایی می‌تواند به بهینه‌سازی استفاده از منابع طبیعی و حفاظت از محیط‌زیست کمک کرده و به دلایل توسعه‌ای اجتماعی و اقتصادی نیز می‌پردازد. همچنین، طرح‌های روستایی به‌ویژه تأکید دارد که هدف از توسعه فضاهای روستایی، فراتر از ارتقا زیرساخت‌هاست و باید به جلب اشتغال، توسعه تولیدات محلی، و تعاملات اجتماعی-فرهنگی نیز متمرکز شود. ایجاد این تغییرات باعث ارتقا کیفیت زندگی مردم و حفظ هویت فرهنگی روستاها می‌شود. با در نظر گرفتن این اولویت‌ها، طرح‌های روستایی نه تنها به بهبود محیط‌زیست منطقه کمک می‌کند بلکه در مسیر توسعه پایدار و همگرا با نیازهای جامعه محلی حرکت می‌کند.

ارزیابی کیفیت محیطی روستاها پس از اجرای طرح‌های روستایی شهرستان درگز می‌تواند به‌عنوان یک مسأله اجتماعی و محیطی مهم مطرح شود. این طرح همچنین به‌عنوان یکی از بخش‌های برنامه‌های توسعه و اقتصادی دولت محلی، در دستیابی به اهداف توسعه پایدار و بهبود کیفیت زندگی مردم موثر است. اولین ارزیابی می‌تواند مربوط به تأثیر طرح‌های روستایی بر کیفیت زندگی مردم در روستاها باشد نتایج یافته‌های به‌دست‌آمده با یافته‌های عنابستانی و اکبری (۱۳۹۱)، عزیزپور و همکاران (۱۳۹۱)، محمدی و همکاران (۱۳۹۲)، عنابستانی و همکاران (۱۳۹۵)، شمعی و همکاران (۱۳۹۳)، بهرامی (۱۳۹۶)، توکلی و لانسری (۱۳۹۷)، ملکی و همکاران (۱۳۹۸)، مولائی و همکاران. (۱۴۰۰) مطابقت دارد. همچنین این طرح می‌تواند منجر به افزایش دسترسی به خدمات اولیه مانند از، برق، بهداشت و درمان، آموزش و حمایت از اقتصاد محلی شود. بهبود این خدمات می‌تواند تأثیر مستقیمی بر کیفیت زندگی و سلامتی مردم داشته باشد. ارزیابی دیگری می‌تواند مربوط به تأثیرات طرح بر محیط‌زیست باشد. اجرای طرح‌های روستایی می‌تواند به بهینه‌سازی استفاده از منابع طبیعی، حفظ منابع از و خاک، مدیریت پسماند و کاهش آلودگی هوا کمک کند. همچنین، احداث زیرساخت‌های سبز مانند باغ‌ها، پارک‌ها و فضاهای سبز می‌تواند به بهبود کیفیت محیط‌زیست و زیبایی طبیعی منطقه کمک کند. در نهایت، ارزیابی باید به ارزیابی اثرات اجتماعی و اقتصادی طرح هم پرداخته شود. این اثرات می‌تواند شامل افزایش درآمد و اشتغال، توسعه اقتصاد محلی، تقویت بنیان‌های تولید محلی و افزایش تعاملات اجتماعی و فرهنگی بین افراد روستا باشد، نتایج به‌دست‌آمده با یافته‌های عنابستانی و همکاران (۱۳۹۵)، ربیعی فر و پیربابایی (۱۳۹۷) و فرجی ملائی و همکاران (۱۳۸۹) مطابقت دارد. به‌طور کلی، ارزیابی کیفیت محیطی روستاها پس از اجرای طرح‌های روستایی شهرستان درگز نیازمند تحلیل جامع و گسترده‌ای است که به تأثیرات مختلف این طرح بر زندگی مردم، محیط‌زیست و اقتصاد محلی پرداخته و از نتایج حاصل، تصمیم‌گیری‌های موثر در راستای بهبود و پایداری شرایط زندگی روستاییان انجام شود.

۶- منابع

- بهرامی، رحمت‌الله. (۱۳۹۶). تحلیل اثرات کالبدی طرح هادی بر اساس میزان رضایت‌مندی جامعه‌ی روستایی (مطالعه‌ی موردی: دهستان نگل شهرستان سنندج). *برنامه‌ریزی توسعه‌ی کالبدی*، ۳(۳)، ۶۶-۷۷. https://psp.journals.pnu.ac.ir/article_4628.html
- توکلی، جعفر، و رزلانسری، اکرم. (۱۳۹۵). تحلیل اثرات کالبدی و اقتصادی طرح‌های هادی روستایی (مطالعه‌ی موردی: روستاهای شهرستان کرمانشاه). *اقتصاد فضا و توسعه‌ی روستایی*، ۵(۲)، ۱۴۱-۱۶۰. <http://serd.khu.ac.ir/article-1-2605-fa.html>

- حیدری، محمدتقی، و حضرتی، مجید. (۱۳۹۸). ارزیابی عملکرد دهیاری‌ها در پیشبرد اهداف طرح‌های هادی روستایی (مطالعه‌ی موردی: شهرستان زنجان). *نشریه‌ی جغرافیا*، ۱۷ (۶۱)، ۲۵-۴۱. https://mag.iga.ir/article_248629.html
- ذوالفقاری، امیرعلی، و صیدایی، سیداسکندر. (۱۴۰۱). آسیب‌شناسی ساختاری طرح هادی به‌منزله‌ی فراگیرترین طرح توسعه‌ی روستایی در ایران (نمونه: استان کرمانشاه). *جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی*، ۳۳ (۱)، ۶۳-۸۸. <https://doi.org/10.22108/gep.2021.129436.1437>
- ربیعی‌فر، ولی‌الله، و پیربائی، محمدتقی. (۱۳۹۷). تبیین نقش مساجد در ارتقای سطح کیفیت زندگی ساکنان محلات شهر ایرانی-اسلامی. *جغرافیا و توسعه‌ی فضای شهری*، ۵ (۲)، ۱۰۵-۱۲۵. <https://doi.org/10.22067/gusd.v5i2.61891>
- رضایی، روح‌الله، و صفا، لیلا. (۱۳۹۱). تحلیل مشکلات اجرای طرح‌های هادی روستایی شهرستان زنجان. *مسکن و محیط روستا*، ۱۴۲ (۱)، ۴۹-۶۶. <https://jhre.ir/article-1-417-fa.html>
- رضوانی، محمدرضا. (۱۳۸۳). *مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی توسعه‌ی روستایی در ایران*. تهران: انتشارات قومس.
- رضوانی، محمدرضا، منصوریان، حسین، و احمدی، فاطمه. (۱۳۸۸). ارتقای روستاها به شهر و نقش آن در بهبود کیفیت زندگی ساکنان محلی (مطالعه‌ی موردی: شهرهای فیروزآباد و صاحب در استان‌های لرستان و کردستان). *فصلنامه‌ی پژوهش‌های روستایی*، ۱ (۱)، ۳۳-۶۵. <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=119289>
- ریاحی، وحید، سالمی‌زاده، شیماء، کرمی‌نسب، صدیقه، و حاتمی، فاطمه. (۱۳۹۶). ارزیابی آثار کالبدی اجرای طرح هادی روستایی از دیدگاه روستائیان (مطالعه‌ی موردی: دهستان کرخه). *جغرافیا و توسعه*، ۱۵ (۴۶)، ۱۳۳-۱۴۶. <https://doi.org/10.22111/gdij.2017.3058>
- سجاسی‌قیداری، حمدالله. (۱۳۹۵). ارزیابی اثرات اجرای طرح هادی بر کیفیت محیطی در مناطق روستایی (مطالعه‌ی موردی: شهرستان رامیان - دهستان فندرسک شمالی و جنوبی). *جغرافیا و برنامه‌ریزی*، ۲۰ (۵۷)، ۱۵۱-۱۷۳. https://geoplanning.tabrizu.ac.ir/article_5486.html
- سلطانی، لیلا، و دارابی، مریم. (۱۳۹۵). ارزیابی کیفیت محیط در محله‌های تاریخی شهرها (مطالعه‌ی موردی: محله‌ی نفرآباد شهرری). *پژوهش‌های جغرافیای انسانی*، ۴۸ (۳)، ۴۲۹-۴۳۹. <https://doi.org/10.22059/jhgr.2016.51980>
- شماعی، علی، احمدآبادی، فرشته، و احمدآبادی، حسن. (۱۳۹۳). ارزیابی تأثیرات اجرای طرح هادی بر سکونتگاه‌های روستایی (مطالعه‌ی موردی: شهرستان نیشابور). *مجله‌ی پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی*، ۳ (۶)، ۷۵-۸۸. <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?ID=465870>
- عزیزپور، فرهاد، خلیلی، احمد، محسن‌زاده، آرمین، و حسینی‌حاصل، صدیقه. (۱۳۹۰). تحلیل و ارزیابی اثرات اقتصادی اجرای طرح هادی در سکونتگاه‌های روستایی کشور. *فصلنامه‌ی مسکن و انقلاب*، ۱۳۵ (۱)، ۷۱-۸۴. <https://www.sid.ir/paper/186160/fa>
- عزیزی، سمیه، و ریاحی، وحید. (۱۳۹۸). ارزیابی اثرات اقتصادی اجرای طرح‌ها در سکونتگاه‌های روستایی (مطالعه‌ی موردی: روستاهای شهرستان رباط‌کریم). *فصلنامه‌ی برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، ۱۰ (۳۹)، ۷۹-۹۴. https://jzpm.marvdasht.iau.ir/article_3973.html
- عظیمی، نورالدین، و جمشیدیان‌مجاور، مجید. (۱۳۸۴). بررسی اثرات کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی (مطالعه‌ی موردی: روستاهای غرب گیلان). *هنرهای زیبا*، ۲۲ (۲)، ۲۵-۳۴. <https://ensani.ir/fa/article/14028>
- عنابتانی، علی‌اکبر. (۱۳۹۲). بررسی عوامل فردی مؤثر بر مشارکت روستائیان در فرآیند اجرای طرح‌های هادی روستایی (مطالعه‌ی موردی: شهرستان خواف). *مجله‌ی جغرافیا و توسعه‌ی ناحیه‌ای*، ۱۱ (۲۱)، ۱۹۸-۲۲۲. <https://doi.org/10.22067/geography.v11i21.36345>
- عنابتانی، علی‌اکبر. (۱۳۹۳). تحلیل اثرگذاری عوامل ساختاری و نهادی مؤثر بر مشارکت روستائیان در فرآیند اجرای طرح‌های هادی روستایی (مطالعه‌ی موردی: روستاهای شهرستان خواف). *برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، ۴ (۱۳)، ۴۵-۵۹. <https://sid.ir/paper/230506/fa>
- عنابتانی، علی‌اکبر. (۱۳۹۵). *برنامه‌ریزی مسکن روستایی در ایران*. تهران: انتشارات سیمای دانش.

عناستانی، علی اکبر، و اکبری، محمدحسین. (۱۳۹۱). ارزیابی طرح‌ها و نقش آن‌ها در توسعه کالبدی روستا از دیدگاه روستاییان (مطالعه‌ی موردی: شهرستان جهرم). *پژوهش‌های جغرافیایی/انسانی*، ۴۴(۴)، ۹۳-۱۱. <https://doi.org/10.22059/jhgr.2013.29386>

عناستانی، علی اکبر، و موسوی، سیده‌مهديه. (۱۳۹۶). بررسی میزان مشارکت در روند تهیه و تصویب طرح هادی روستایی (مطالعه‌ی موردی: شهرستان دشتستان). *مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی*، ۱۲(۴۰)، ۵۶۹-۵۸۳. <https://ensani.ir/fa/article/544015>

عناستانی، علی اکبر، جوانشیری، مهدی، و موسوی، مهديه. (۱۳۹۴). بررسی عوامل مؤثر بر مشارکت روستاییان در روند تهیه، تصویب و اجرای طرح هادی روستایی (مطالعه‌ی موردی: شهرستان دشتستان). *جغرافیا و پایداری محیط*، ۵(۴)، ۳۳-۱۵. https://ges.razi.ac.ir/article_491.html

عناستانی، علی اکبر، جوانشیری، مهدی، و هراتی، ام‌البنین. (۱۳۹۸). ارزیابی میزان تحقق‌پذیری کاربری‌های مصوب طرح‌های هادی و میزان انطباق آن‌ها با مرحله‌ی اجرای طرح (مطالعه‌ی موردی: روستاهای شهرستان خواف). *جغرافیا و برنامه‌ریزی*، ۲۳(۷۰)، ۲۴۹-۲۷۷. https://geoplanning.tabrizu.ac.ir/article_10340.html

عناستانی، علی اکبر، ریاحی، وحید، و توفیق‌یان اصل، سیدفرج‌الله. (۱۳۹۲). رویکردی بر اثرات بعد زیست‌محیطی اجرای طرح‌های هادی روستایی (مطالعه‌ی موردی: روستاهای شوسنی، ضامنی و بابامیدان). *برنامه‌ریزی توسعه‌ی کالبدی*، ۱(۳)، ۷۵-۸۸. https://psp.journals.pnu.ac.ir/article_2171.html

عناستانی، علی اکبر، سجاسی‌قیداری، حمدالله، و جعفری، فهیمه. (۱۳۹۵). بررسی تأثیر اجرای طرح هادی روستایی بر کیفیت عینی زندگی روستاییان شهرستان فریمان. *نشریه‌ی تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی*، ۱۶(۴۳)، ۸۱-۱۰۵. <http://dorl.net/dor/20.1001.1.22287736.1395.16.43.4.1>

عناستانی، علی اکبر، و حاجی‌پور، یزدان. (۱۳۹۲). آثار اجتماعی و اقتصادی اجرای طرح‌های هادی در سکونتگاه‌های روستایی (مطالعه‌ی موردی: روستاهای شهرستان دنا). *برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، ۳(۹)، ۱۳-۲۶. <https://sid.ir/paper/475544/fa>

فرجی‌ملائی، امین، عظیمی، آزاده، و زیاری، کرامت‌الله. (۱۳۸۹). تحلیل ابعاد کیفیت زندگی در نواحی شهری ایران. *مجله‌ی پژوهش و برنامه‌ریزی شهری*، ۱(۲)، ۱-۱۶. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.22285229.1389.1.2.1.2>

قنبری، محمد، اجزاءشکوهی، محمد، رهنما، محمدرحیم، و خوارزمی، امیدعلی. (۱۳۹۵). تحلیلی بر زیست‌پذیری شهری با تأکید بر شاخص امنیت و پایداری (مطالعه‌ی موردی: کلان‌شهر مشهد). *مجله‌ی پژوهش‌های جغرافیایی سیاسی*، ۱(۳)، ۱۲۹-۱۵۴. <https://doi.org/10.22067/pg.v3i3.58581>

محمدی‌یگانه، بهروز، چراغی، مهدی، عباسی، جواد، و تاراسی، زهرا. (۱۳۹۲). نقش اعتبارات بهسازی مسکن بر بهبود کیفیت زندگی در نواحی روستایی (مطالعه‌ی موردی: شهرستان زنجان، دهستان معجزات). *مسکن و محیط روستا*، ۱(۱۴۱)، ۹۰-۹۹. <http://jhre.ir/article-1-382-fa.html>

مرکز آمار ایران. (۱۳۹۵). *سرشماری عمومی جمعیت و مسکن - شهرستان درگز. تهران: مرکز آمار ایران.*

ملکی، سعید، گودرزی، مجید، فیروزی، محمدعلی، و طاهری، علی. (۱۳۹۸). تحلیل و ارزیابی اثرات اجرای طرح‌ها در ابعاد کالبدی-فضایی و محیطی کیفیت زندگی روستایی (مطالعه‌ی موردی: روستای می‌داوود وسطی، شهرستان باغملک). *جغرافیا و روابط انسانی*، ۱(۴)، ۳۰۴-۳۱۵. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.26453851.1398.1.4.29.0>

مولائی‌هشجین، نصرالله، و فروتن‌پیش‌بیجاری، زهرا. (۱۴۰۰). ارزیابی مدیریت پروژه‌های اجرای طرح‌های هادی روستایی با روش PMBOK در غرب استان گیلان. *برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، ۱۱(۴۱)، ۳۷-۵۲. <https://www.sid.ir/paper/382378/fa>

یاسوری، مجید، نوروزی‌نژاد، معصومه، و امامی، سیده‌فاطمه. (۱۴۰۰). شناخت میزان رضایت‌مندی روستاییان از اجرای طرح هادی روستایی (مطالعه‌ی موردی: دهستان دیوشل، شهرستان لنگرود). *برنامه‌ریزی توسعه‌ی کالبدی*، ۱(۹)، ۴۱-۵۶. <https://doi.org/10.30473/psp.2021.55555.2374>

References

- Anabestani, A. & Akbari, M. H. (2012). Evaluating Hadi Plans and their role in rural physical development from villagers' perspective (Case study: Jahrom County). *Journal of Human Geography Research*, 44(4), 11-93. <https://doi.org/10.22059/jhgr.2013.29386> (In Persian)
- Anabestani, A. & Hajipour, Y. (2013). Social and economic impacts of Hadi Plan implementation in rural settlements (Case study: Dena County villages). *Regional Planning Quarterly*, 3(9), 13-26. Retrieved from <https://sid.ir/paper/475544/fa> (In Persian)
- Anabestani, A. & Mousavi, S. M. (2017). Assessing participation levels in the preparation and approval of rural Hadi Plans (Case study: Dashtestan County). *Human Settlements Planning Studies*, 12(40), 569-583. Retrieved from <https://ensani.ir/fa/article/544015/> (In Persian)
- Anabestani, A. (2013). Investigating the individual factors influencing villagers' participation in implementing rural Hadi Plans (Case study: Khaf County). *Journal of Geography and Regional Development*, 11(21), 198-222. <https://doi.org/10.22067/geography.v11i21.36345> (In Persian)
- Anabestani, A. (2014). Structural and institutional factors affecting villagers' participation in implementing rural Hadi Plans (Case study: Khaf County). *Regional Planning Quarterly*, 4(13), 45-59. Retrieved from <https://sid.ir/paper/230506/fa> (In Persian)
- Anabestani, A. (2016). *Rural housing planning in Iran*. Tehran: Simaye Danesh Publishing.
- Anabestani, A., Jovanshiri, M., & Herati, O. B. (2019). Evaluating the feasibility of approved land uses in rural Hadi Plans and their alignment during implementation (Case study: Khaf County villages). *Geography and Planning*, 23(70), 249-277. Retrieved from https://geoplanning.tabrizu.ac.ir/article_10340.html (In Persian)
- Anabestani, A., Jovanshiri, M., & Mousavi, M. (2015). Factors influencing villagers' participation in preparing and approving rural Hadi Plans (Case study: Dashtestan County). *Geography and Environmental Sustainability*, 5(4), 15-33. Retrieved from https://ges.razi.ac.ir/article_491.html
- Anabestani, A., Riyahi, V., & Tofighian Asl, S. F. (2013). An approach to the environmental impacts of rural Hadi Plans implementation (Case study: Shuseni, Zameni, and Babamidan villages). *Physical Development Planning*, 1(3), 75-88. Retrieved from https://psp.journals.pnu.ac.ir/article_2171.html (In Persian)
- Anabestani, A., Sajasi Gheydari, H., & Jafari, F. (2016). Examining the impact of rural Hadi Plans on the objective quality of life in rural areas (Case study: Fariman County). *Applied Research in Geographical Sciences Quarterly*, 16(43), 81-105. Retrieved from <http://dorl.net/dor/20.1001.1.22287736.1395.16.43.4.1> (In Persian)
- Azimi, N., & Jamshidian Mojaver, M. (2005). Investigating the physical effects of implementing rural Hadi Plans (Case study: Western Gilan villages). *Fine Arts Quarterly*, 22, 25-34. Retrieved from <https://ensani.ir/fa/article/14028/> (In Persian)
- Azizi, S., & Riyahi, V. (2019). Assessing the economic effects of implementing Hadi Plans in rural settlements (Case study: Rabat Karim County). *Regional Planning Quarterly*, 10(39), 79-94. Retrieved from https://jzpm.marvdasht.iau.ir/article_3973.html?lang=fa (In Persian)
- Azizpour, F., Khalili, A., Mohsenzadeh, A., & Hoseini Hasel, S. (2011). Analyzing and evaluating the economic effects of implementing Hadi Plans in rural settlements across the country. *Housing and Revolution Quarterly*, (135), 71-84. Retrieved from <https://www.sid.ir/paper/186160/fa> (In Persian)
- Bahrami, R. (2017). Analyzing the physical effects of Hadi Plan based on rural community satisfaction (Case study: Negel district, Sanandaj County). *Physical Development Planning*, 2(3), 66-77. Retrieved from https://psp.journals.pnu.ac.ir/article_4628.html (In Persian)
- Bloom, D. E., Craig, P. H., & Malaney, P. N. (2001). *The quality of life in rural Asia*. Asian Development Bank.

- Epley, D. R., & Menon, M. (2008). A method of assembling cross-sectional indicators into a community quality of life. *Social Indicators Research*, 88(2): 281-296. <https://link.springer.com/article/10.1007/s11205-007-9190-7>
- Faraji Malai, A., Azimi, A., & Ziyari, K. (2010). Analyzing the dimensions of quality of life in Iranian urban areas. *Urban Research and Planning Quarterly*, 1(2), 1-16. Retrieved from <https://dorl.net/dor/20.1001.1.22285229.1389.1.2.1.2> (In Persian)
- Ghanbari, M., Ajza Shekahi, M., Rahnema, M. R., & Kharazmi, O. A. (2016). An analysis of urban livability with an emphasis on security and sustainability indicators (Case study: Mashhad metropolis). *Political Geography Research Quarterly*, 1(3), 129-154. <https://doi.org/10.22067/pg.v3i3.58581> (In Persian)
- Gibson, K., Cahill, A. & McKay, D. (2010). Rethinking the dynamics of rural transformation: performing different development pathways in a Philippine municipality. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 35(2), 237-255. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1475-5661.2009.00378.x>
- Heidari, M. T., & Hazrati, M. (2019). Evaluating the performance of rural municipalities in advancing the goals of rural Hadi Plans (Case study: Zanjan County). *Geography Journal*, 17(61), 25-41. Retrieved from https://mag.iga.ir/article_248629.html (In Persian)
- Keles, R. 2012, The Quality of Life and the Environment, *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 35;pp 23-32.
- Khadiyanto, P., Soetomo, S., & Hadi, S. P. (2020). Is Unfavorable Environmental Quality Will Result Poor Human Quality As Well, Case Study At Trimulyo Village, Genuk District, Semarang-Indonesia. In *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science* (Vol. 409, No. 1, p. 012042). IOP Publishing.
- Kolodinsky, J. M., DeSisto, T. P., Proppen, D., Putnam M. E., Roche E., Sawyer, W. R. (2013). It is not how far you go, it is whether you can get there: modeling the effects of mobility on quality of life in rural New England, *Journal of Transport Geography* 31;pp 113-122. <https://doi.org/10.1016/j.jtrangeo.2013.05.011>
- Maleki, S., Goudarzi, M., Firoozi, M. A., & Taheri, A. (2019). Analyzing the impacts of Hadi Plan implementation on physical-spatial and environmental dimensions of rural quality of life (Case study: Mi Davood Vasti village, Baghmalek County). *Geography and Human Relations*, 1(4), 304-315. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.26453851.1398.1.4.29.0> (In Persian)
- Mohammadi, Y., Behrouz, C., Abasi, J., & Tarasi, Z. (2013). The role of housing improvement credits in enhancing the quality of life in rural areas (Case study: Mi'jizat district, Zanjan County). *Housing and Rural Environment*, 141, 90-99. Retrieved from <http://jhre.ir/article-1-382-fa.html> (In Persian)
- Molai Hashjin, N., & Foroutan Pishbijari, Z. (2021). Evaluating the project management of rural Hadi Plans implementation using the PMBOK method in Western Gilan Province. *Regional Planning Quarterly*, 11(41), 37-52. Retrieved from <https://www.sid.ir/paper/382378/fa> (In Persian)
- Nurdiani, N., Saragih, J. F. B., & Wijaksono, S. (2021, July). Improving the urban village environmental quality through a conscious approach to clean healthy living behaviors in Palmerah, Jakarta-Indonesia. In *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science* (Vol. 794, No. 1, p. 012173). IOP Publishing.
- Porteous, J. D. (1971). Design with People: "The Quality of the Urban Environment". *Environment and Behavior*, 3(2), 155-183. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/001391657100300204>
- Rabiei Far, V., & Pirbabayi, M. T. (2018). Explaining the role of mosques in improving the quality of life for residents of Iranian Islamic urban neighborhoods. *Geography and Urban Space Development*, 5(2), 105-125. <https://doi.org/10.22067/gusd.v5i2.61891> (In Persian)

- Rezaei, J. (2016). Best-worst multi-criteria decision-making method: Some properties and a linear model. *Omega*, 64, 126-130. <https://doi.org/10.1016/j.omega.2015.12.001>
- Rezaei, R., & Safa, L. (2012). Analyzing the challenges of implementing rural Hadi Plans in Zanjan County. *Housing and Rural Environment*, (142), 49-66. Retrieved from <https://jhre.ir/article-1-417-fa.html> (In Persian)
- Rezvani, M. R., Mansourian, H., & Ahmadi, F. (2009). The promotion of villages to cities and its role in improving local residents' quality of life (Case study: Firouzabad and Saheb cities in Lorestan and Kurdistan provinces). *Rural Research Quarterly*, 1(1), 33-65. Retrieved from <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=119289> (In Persian)
- Riyahi, V., Salami Zadeh, S., Karami Nasab, S., & Hatami, F. (2017). Assessing the physical effects of implementing the rural Hadi Plan from the villagers' perspective (Case study: Karkheh district). *Geography and Development*, 15(46), 133-146. <https://doi.org/10.22111/gdij.2017.3058> (In Persian)
- Sejasi Geydari, H. (2016). Evaluating the environmental quality impacts of implementing Hadi Plans in rural areas (Case study: Rameyan County, North and South Fandresk districts). *Geography and Planning*, 20(57), 151-173. Retrieved from https://geoplaning.tabrizu.ac.ir/article_5486.html (In Persian)
- Shafieisabet, N., Doostisabzi, B., & Azharianfar, S. (2017). An Assessment of Villagers' Satisfaction with the Quality of Construction-Related Services Based on the SERVQUAL Model. *Current Urban Studies*, 5(01), 20. <https://doi.org/10.4236/cus.2017.51002>
- Shomai, A., Ahmad Abadi, F., & Ahmad Abadi, H. (2014). Assessing the impact of implementing Hadi Plans on rural settlements (Case study: Nishapur County). *Journal of Rural Research and Planning*, 3(6), 75-88. Retrieved from <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?ID=465870> (In Persian)
- Soltani, L., & Darabi, M. (2016). Assessing environmental quality in historical urban neighborhoods (Case study: Nafarabad neighborhood, Rey City). *Journal of Human Geography Research*, 48(3), 429-439. <https://doi.org/10.22059/jhgr.2016.51980> (In Persian)
- Statistical Center of Iran. (2016). *Population and housing census – Dargaz County*. Tehran: Statistical Center of Iran. (In Persian)
- Suhartono, S., Mahyani, A., Afifah, W., Sartika, D. P., & Tatamara, R. (2020, March). Implementation of Law Number 6 of 2014 Concerning Village for Budgeting Plan in Sidoarjo Regency. In *International Conference on Law Reform (INCLAR 2019)* (pp. 204-209). Atlantis Press.
- Tavakkoli, J., & Rozlansari, A. (2016). Analyzing the physical and economic impacts of rural Hadi Plans (Case study: Villages in Kermanshah County). *Economy of Space and Rural Development Quarterly*, 5(2), 141-160. Retrieved from <http://serd.khu.ac.ir/article-1-2605-fa.html> (In Persian)
- Yansui, L. (2007). Rural transformation development and new countryside construction in eastern coastal area of China, *Acta Geographica Sinica*, 62(6):563-570. <https://www.researchgate.net/publication/280015354>
- Yasuri, M., Norouzin Nejad, M., & Emami, S. F. (2021). Assessing rural residents' satisfaction with the implementation of Hadi Plans (Case study: Dishol district, Langarud County). *Physical Development Planning*, 8(9), 41-56. <https://doi.org/10.30473/psp.2021.55555.2374> (In Persian)
- Zaid, A. (2010). Quality of life among rural Nigerian women: the role of information, library philosophy and practice. Retrieved 2016, Dec. 18 from <http://www.worldbank.org>.
- Zolfaghari, A. A., & Seydaei, S. (2022). Structural pathology of Hadi Plan as the most comprehensive rural development plan in Iran (Case study: Kermanshah Province). *Geography and Environmental Planning*, 33(1), 63-88. <https://doi.org/10.22108/gep.2021.129436.1437> (In Persian).

